

triarchæ gesta considerare animum subit. Verum cum calamitates illas ita defleat, ut se loqui de re magis auribus, quam oculis sibi cognita significet, illud arbitramur commodius quadrare in id temporis, quo posteaquam Valens imperator qui Ecclesias omnes atque orthodoxos immani crudelitate vexaverat, flammis esset absumptus, ingens barbarorum 226 multitudo Thraciam universam atque Illyricum usque ad Alpes Julias igne ferroque devastavit. Quorum irruptionem dirissima pestis ac fames consecutæ pene quidquid hominum ac jumentorum barbaricos gladios vitaverat, depastæ sunt. Huc adde illa cognationem haud exiguam habere cum iis, quibus Ambrosium nostrum charissimi fratris sui Satirij eodem ferme tempore extincti mortem prosecutum esse reperimus. Neque vero aliis commentationibus *de Patriarchis* ita connexum putamus huncce librum, ut cas non potuerit aliquot annorum intervallo præcurrere. Favet huic opinioni, tum quod illæ non turbatis, sed pacatis temporibus videantur in lucem editæ; tum quod initio libri *de Joseph* cum alios patriarchas recenseat, Noachi quasi de eo jam oblitus, sese scripsisse non meminerit. His itaque de causis nihil succurrit verisimilius, quam ut eidem operi tribuamus annum 379; sub quod etiam tempus multa ab Ambrosio sublimiter scripta Chronicorum testantur conditores (Prosper, Cassiod., et cæt.). Nam quod libros *De Officiis* (lib. I, c. 19) in quibus eum de quo disputamus, laudatum constat, Baronius et qui ejus secuti sunt auctoritatem, anno 377 negant dici posse antiquiores, nobis quidem hac in re non ita facile cum illis conveniet. Sed alius erit hujus difficultatis examinandæ locus. Interim hic omittendum non arbitramur Ambrosium in hoc libro *De Noe et Arca* (cap. 17) prodidisse, in Italia Indictionum usum recenti memoria fuisse receptum.

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE NOE ET ARCA

LIBER UNUS (1).

227 CAPUT PRIMUM.

Noe virum justum, qui ad renovandum semen hominum relictus fuit, omnium imitationi proponendum esse: ut et nos ab omni istius mundi sollicitudine, atque operibus iniquitatis requiescamus.

4. Noe sancti adorimur vitam, mores, gesta, altitudinem quoque mentis explanare, si possumus, Nam cum ipsa prophetia (*Jerem.* XVII, 9) dixerit (2) nihil difficilius quam hominis interiora comprehendere, quanto magis difficile viri justii mentem cognoscere? Etenim quem Dominus Deus ad renovandum semen hominum reservavit, ut esset justitiæ seminarium; dignum est, ut nos quoque describamus eum ad imitationem omnium, et requiescamus in eo ab omni istius mundi sollicitudine, quam quotidie diversis exagitationibus sustinemus. Pudet filiis supervivere, tædet cum tot adversa audiamus charissimorum (3), lucem hanc carpere: ipsarum Ecclesiarum diversos fluctus tempestatesque vel præsentibus subire, vel animo recipere, quis tam fortis ut patienter ferat? Et ideo nobis quoque affectanda hæc requies fuit; ut dum Noe sanctum majore intentione consideramus, reficiamur et nos, sicut omne genus in illo requievit ab operibus suis atque mæstitia.

(1) Scriptus circ. an 379.

(2) Cod. Vat., Corb. et Longipontinus, *Philosophia dixerit.* Nec forsam male; non enim Ambrosio moris

A 2. Unde et Noe dicitur, quod Latine dicitur justus vel requies. Denique et parentes ejus dixerunt: Quia hic faciet nos requiescere ab operibus, et a tristitia, et a terra cui maledixit Dominus Deus (*Gen.* v, 29). Quod utique si ad ea quæ facta sunt referendum putes, cum diluvium sub eo factum sit, non requies hominibus, sed interitus videatur illatus: nec remissio malorum, sed cumulus miseriarum. Verum si justii viri mentem consideres, advertas justitiam solam esse, quæ aliis potius 228 nata est, quam sibi: non quod sibi utile est inquærat, sed quod omnibus; hæc nos requiescere facit ab operibus iniquitatis, hæc revocat a tristitia; quia dum ea quæ justa sunt gerimus, nihil timemus puræ conscientiæ securitate, non dolemus gravem dolorem. Nihil enim est quod majoris doloris sit, quam culpæ reatus. Requiescamus etiam ab omni cura terrenæ conversationis, quæ corpus nostrum atque animam frequentibus vexat doloribus, vitamque atterit.

CAPUT II.

Quid nomina filiorum Noe significant, quidve erdo quo illa recensentur? Id exemplo instructæ aciei, ac naturæ ipsius institutis exponitur. Denique cur

est prophetiæ nomine Scripturam citare: potuit tamen illud imitari ex cp. II Petr. I, 21.

(3) Rom. edit., *clarissimorum.*

in declarandis eorum generationibus invertatur ordo, fuse declaratur.

3. Huic vero tres filii nati, Sem, Cham, Japhet. Quæ nomina significant *bonum, et malum, et indifferens*, ut et naturæ gratia bonitatem habuisse, et malorum tentamenta ei nequaquam defuisse, et in indifferentibus, hoc est, velut suppellectili virtutum abundasse videatur. Qua ratione autem malum in medio posuerit, ratio evidens est : quia naturæ bonum omnibus inest : nec quasi naufragos in lucem projicit, sed suffulsit et viribus ; ut non opprimantur tentamenti malitiæ, nec tanquam invalidi succumbant : sed munit et vestit velut quibusdam tegumentis indifferentibus, quæ sunt salus, valetudo, bona, pulchritudo, impigritia, divitiæ, gloria, generis claritudo ; ut ea dote muniti tueantur bonitatem naturæ, et malum illud includant, ne possit nocere, et quasi clausum strangulent.

4. Nonne cernimus velut aciem quamdam virtutum ordinatam in prælium ; ut inferiores in medio sint, dextera lævaque velut in cornibus validiores, per quos tota acies robur accipiat ? Unde et quidam poeta Græcus ait : κακούς δ' ἐς μέσον ελασσειν (Homer., *Iliad.* Δ), hoc est, malos autem in medium inseruit. Ita ergo et natura quasi bonus dux, imperante Deo, quæ nos ad hujus mundi prælia generare noverit ; quæ bona habet, primo ordine constituit ; quæ officiant, secundo ; quæ adjuvent, tertio ; ut tanquam in medio inclusus hostis, geminatis quocumque se contulerit, opprimatur viribus : ne singulæ eorum (4) velut æquatis fatigentur præliis, et evadendi de angustiis naturalibus, ac serpendi latius facultatem haberet.

5. Sed quia ubi generantur, hic ordo est, ubi autem generant, Japhet primo loco scribitur, tertio Cham ; ideo ne contraria nos posterioribus dixisse quis arbitretur, etiam illius loci explananda ratio est. Bonum quidem quod velut in quadam naturæ nobilitate est præcedit : malum autem sequitur ; sunt enim cogitationes mentis contrariæ, quæ utique oriuntur postea. Hæc quamdiu velut intus clausa sunt, nec tanquam in herbis germinant, quodam sinu bonæ mentis foventur, ne prodeant. Nam quamdiu in voluntate est malum, non in ἐντελεχεία, hoc est in opere atque effectu, bonitas mentis gubernatoris velut aurigæ modo cohibet vel refrenat malitiam tentantem prorumpere ; cum vero efferbuerit, atque in ulcus eruperit, ne possit latius serpere, et finitima contaminare ; tunc justa succedit providentia, ne illud indifferens quod vulgo secundum bonum dicunt, velut loco cedat, cum jam ferventi malo non possit resistere. Itaque ne latius fundat virus noxium, et plurimas inficiat generando corruptiones, illud primum bonum quod natura bonum est, dum locum mutat, ordinem mutat ; ut quasi laboranti cornui opem ferat, et eam partem

(4) Edit. Rom., *singulæ earum*. Melius vet. et mss., *eorum*. Refertur enim ad *quæ bona habet*. . . . *quæ adjuvent*. Eodem loco ubi edit. *fatigentur*, Corb.

aciei suscipiat quæ plus laborat ; virtus enim bellatoris difficilioribus locis est necessaria ; sicut etiam boni custodis præsentia ibi frequentior, ubi muri fragiliores. Ac ne qua pars sine defensore sit, dum illud bonum inclinatiores sustentat, tunc illud indifferens locum superiorem suscipit, velut deputante sibi eam partem perfectiori bono ; nihil enim virtute perfectius. Indifferentia autem non habent robur validæ virtutis, sed ejus augent et diffundunt gratiam. Unde Japhet dictus est, quod *latitudo* significatur Latine.

CAPUT III.

Secuturo diluvio universam generationem ideo abundasse filiorum procreatione ; ut bona concessa divinæ benignitati, eadem revocata ac pœnas irrogatas nostræ iniquitati imputemus.

6. Nec solum sanctus Noe abundavit filiorum generatione ; sed etiam universa se effudit quam maxime eo tempore generatio. Quod non otiosum videtur. Secuturo enim diluvio non debuit æstimari defuisse gratiam fecunditatis illi generationi, quam diluvia absorbuerunt : ut quod fuit humani generis abundantia, divinæ deputetur gratiæ ; quod diluvium secutum est, nostris ascribatur iniquitatibus, qui peccatis nostris avertimus Domini misericordiam. Sic et in posterioribus invenies, quod secuturam Ægypti sterilitatem præcessit totidem annorum fecunditas (*Gen.* xli, 26 27). Principale est enim virtutis inchoare a beneficiis, et præseminare gratiam. Unde et David ait : *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine* (*Psal.* c, 1). Præcedit beneficii gratia, sequitur censura sobriæ disciplinæ. Divinum est igitur quod bona præmittuntur, nostrum quod mutantur.

7. Ipse hoc declarat Deus dicens : *Non permanebit spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt* (*Gen.* vi, 3). Spiritus sanctus spiritus sapientiæ est, spiritus cognitionis. Habet ergo sapientiam, habet et disciplinam, sicut et de Beseleel, qui sacrum tabernaculum divino oraculo jussus est facere, ait Scriptura : *Quia repletus est spiritu prudentiæ et disciplinæ* (*Exod.* xxxi, 3). Hic ergo spiritus datur hominibus, sed non permanet. Qua autem ratione non permanet, causa proditur, quia caro sunt. Carnis enim natura disciplinæ repugnat, quia voluptati obtemperat. Denique de solo Domino Jesu scriptum est : *Super quem videritis Spiritum descendentem de caelo, et manentem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto* (*Joan.* i, 33). In eo enim manebat, quem nulla corruptelæ carnalis impedimenta revocabant, quominus incorruptæ et impermixtæ ordinem disciplinæ teneret, cujus caro non vidit corruptionem.

CAPUT IV.

Gigantibus qui vixerunt ætate Noe, similes esse homines cultui carnis suæ studentes. Qui dicantur filii

et Long. præferunt *fatigare*. Non aspernanda lectio, si pro *singulæ*, quæ vox ubique habetur, legeretur *singula*.

Dei; et quò pacto Deus dicatur irasci aut moveri: A Deus cogitat sicut homines, ut aliqua ei nova succedat sententia; neque irascitur quasi mutabilis: sed ideo hæc leguntur, ut exprimat peccatorum nostrorum acerbitas, quæ divinam meruerit offensam; tanquam eo usque increverit culpa, ut etiam Deus, qui naturaliter non movetur aut ira, aut odio, aut passione ulla, provocatus videatur ad iracundiam.

8. Gigantes autem erant in terra in diebus illis (Gen. vi, 4). Non poetarum more gigantes illos terræ filios vult videri divinæ Scripturæ conditor: sed ex angelis et mulieribus generatos asserit, quos hoc appellat vocabulo, volens eorum exprimere corporis magnitudinem. Et consideremus, ne forte gigantum sint similes homines cultui studentes carnis suæ, animæ autem nullam curam habentes: sicut illi qui de terra secundum poeticam fabulam orti, mole corporis sui freti, feruntur habuisse contemptum superiorum (5). An dispares æstimandi sunt qui cum ex anima constant et corpore, mentis vigorem quo nihil habet anima pretiosius, aversantur, et se carnis hujus imitatores velut maternæ exhibent stoliditatis hæredes? Itaque in vanum laborant, cælum votis usurpantes superbis, et terrenis operibus incubantes, qui electione inferioris, et contemptu superioris consortii, tanquam voluntariis obnoxii peccatis graviori condemnantur severitate (6).

9. Plerumque Angelos filios Dei vocat Scriptura; **231** quia ex nullo homine generantur animæ (7). Itaque viros fideles filios suos dicere non est aspernatus Deus. Sicut ergo viri probabilis vitæ filii Dei vocantur (Job. i, 6; Psal. LXXXI, 6): ita quorum carnalia sunt opera, hos filios dicimus carnis Scripturarum auctoritate. Dicit enim Joannes evangelista: Quia quotquot Dominum Jesum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt (Joan. i. 12, 13). Ideo postea habes quia iratus Dominus est, quodiam quamvis cogitaret, hoc est sciret, quia homo positus in terræ regione, carnem portans, sine peccato esse non possit (terra enim velut quidam tentationum locus est, caroque corruptelæ illecebra), tamen cum haberent mentem rationis capacem virtutem quæ animæ infusum corpori, sine consideratione aliqua in lapsum ruerunt, ex quo revocare se nollent. Neque enim

(5) Ita edit. At mss. Corb., Vat et Long., contemptum superiorum. Et post pauca edit. omnes, mentis vigori. . . ; priscæ, aversantur; recentiores, adversantur. Nos vero locum restituimus ex mss. **D**

(6) Vet. edit. securitate. Quæ quidem lectio minime absurda est, cum nulla pœna sit gravior, quam in peccatis voluntariis securitas; attamen mss. legunt *severitate*, quod magis congruit, cum Philone lib. "Ὅτι ἀπεριτόν τὸ θεῖον, unde locum hunc imitatus videtur Ambrosius.

(7) Vocem animæ edit. Rom. sustulit, forsitan ut superfluum. Sixtus autem *Bibl. I. v, ann. 77*, paulo aliter hunc Ambrosii locum retulit, his nempe verbis: *Plerumque filios Dei, seu viros fideles Scriptura angelos vocat, etc.* Sed unde hoc sumptum quis divinet? Vult haud dubie Vir doctissimus sic ostendere hanc non fuisse Ambrosii opinionem ut ex angelis, naturis scilicet spiritualibus, et, ut cum Philone loquamur, ψυχαῖς, verum ex filiis Seth, nimirum justis hominibus gigantes generatos

10. Minitatus est præterea quod deleret hominem: *Ab homine, inquit, usque ad pecus, et a reptilibus usque ad volatilia cæli delebo* (Gen. vi, 7; vii, 4). Quid læserant irrationabilia? Sed quia propter hominem illa facta erant, eo utique deleta propter quem facta sunt, consequens erat ut etiam illa deleterentur, quia non erat qui his uteretur. Sensu autem altiore illud manifestatur, quia homo mens est quæ est rationis capax; homo enim definitur animal vivum, mortale, rationale. Principali igitur extincto, etiam sensus omnis exstinguitur; eo quod nihil reliqui ad salutem supersit, cum salutis fundamentum virtus defecerit. Ad condemnationem autem cæterorum, et ad expressionem pietatis divinæ dicitur Noe apud Deum gratiam invenisse. Simul ostenditur quod hominem justum non obumbret aliorum offensio, quando ipse ad totius generis reservatur seminarium, qui non generationis nobilitate, sed justitiæ et perfectionis merito laudatur. Probat enim viri genus virtutis prosapia est; quia sicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes sunt. Etenim familiæ hominum splendore generis nobilitantur: animarum autem clarificatur gratia splendore virtutis.

232 CAPUT V.

Terram iniquitate hominum fuisse corruptam; item omnis hominis tempus ante Dominum esse duplici modo intelligi; denique pro toto homine carnem sumi, cujus illecebris anima nostra corrumpitur.

11. *Corrupta est autem terra coram Deo, et impleta est, inquit, iniquitate* (Gen. vi, 11). Causa terrenæ corruptelæ manifesta est, eo quod iniquitas hominum terram corruerit. Unde et Dominus Deus ait: *Tempus omnis hominis venit ante me, quia repleta est terra iniquitatibus suis* (8) (*Ibid.*

esse crederet, quemadmodum interpretatur Augustinus, *de civ. Dei*, l. xv, c. 23. Veri tamen similis est Ambrosium Philonis sententiam ac verba hoc loco mutuatum de angelis malis, quos in aere versari docet, locutum esse, sicut id clarius exposuit in Psal. cxviii, serm. 2, versu ult., quod quidem nec ipsemet Augustinus, quæst. 3 in Gen., omnino ausus est improbare. Quanquam ingenue fateamur Doctorem nostrum antiquis Patribus qui hæc eadem bonis angelis attribuunt, hic, et in fin. l. i *de Virgin.*, subscribere potuisse. Horum, si vacat, seriem longam videbis apud eundem Sixt. loco cit., Pamel., Parad. i, Tert., et Coquæum in 23 l. xv *de civ. Dei*. Cæterum idem ipse Ambr. multis locis angelos atque animas natura esse incorporea clare profitetur.

(8) Edit. Rom., *tempus omnium hominum venit coram me, quia repleta est terra iniquitate ab eis.* Ita etiam infra, sed utroque loco contra mss. et vet. edit. auctoritatem.

13). Tempus quidem omnium hominum in conspectu Dei, et in ejus voluntate est. Non enim, ut vulgo aiunt, fatale decretum alligatur: sed tamen specialiter (9) hic dictum puto, quia in Evangelio Dominus redempturus hominum genus passione sui corporis, et emundaturus sanguine suo, sacramentoque baptismatis, ait: *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut et Filius tuus clarificet te* (Joan. xvii, 1). Ergo quia in diluvio per arcam Noe servatæ sunt reliquæ generis humani ad seminarium reparationis et renovationis futuræ, ideo præmisit hic: *Tempus omnis hominis venit; quia repleta est terra iniquitatibus suis*. Hoc in figura; in veritate autem ait: *Reliquiæ per dilectionem gratiæ salvæ factæ sunt* (Rom. xi, 5). Ideoque exclamat Apostolus dicens: *Superabundavit peccatum, ut superabundet et gratia* (Rom. v, 20).

12. *Corruptit*, inquit, *omnis caro viam suam* (Gen. vi, 12). Carnem hic posuit pro homine terreno, in quo carnis illecebra viam ejus corruerit. Qui si intellexisset quod munus accepisset a Deo, non utique passus esset ut caro obstaret animæ virtutibus. Itaque caro causa fuit corrumpendæ etiam animæ quæ velut origo et locus est quidam voluptatis (10), ex qua velut a fonte prorumpunt concupiscentiarum malarumque passionum flumina, lateque exundant. Quibus demergitur animæ quoddam excusso gubernatore remigium, cum ipsa mens velut quibusdam tempestatibus et procellis victa loco suo cedit. Pulchre autem ait, quia homo viam naturæ suæ corruptit. Nam via sua in paradiso erat in illo beatitudinum tramite, in illo virtutum flore, et in illa incorruptibili gratia, quam viam terrenis inquinavit vestigiis. Alii habent: *Viam ipsius*, hoc est Dei. Hoc solet verbo Domini declarare (11).

CAPUT VI.

De constructione arcæ, in qua humani corporis figura describitur; et cujus nidi singulas ejusdem corporis humani partes significant. Quomodo illæ bitumine, ut firmiter sibi cohæreant, sint liniendæ.

13. Sed jam de ipsa Noe arca dicendum, quam si quis velit impensius considerare, inveniet in ejus ædificatione descriptam humani **233** figuram corporis. Quid est enim quod ait Deus: *Fac igitur tibi arcam de lignis quadratis* (Gen. vi, 14)? Quadratum certe hoc appellamus, quod omnibus bene consistat partibus, et conveniat sibi. Itaque et Deus auctor nostri corporis, naturæque fabricator astruitur, et opus ipsum perfectum esse iis sermonibus significatur. Quadrata autem hominis membra esse evidens ratio, si consideres pectus hominis, consideres ventrem pari mensura longitudinis et latitudinis, nisi cum voluptatibus et epulis ventre distento mensura naturalis exceditur. Jam pedes, et

A manus, brachia, femora, et crura quadripartita quis non ipso visu (12) advertat? Sunt autem pleaque eorum, et si non ejusdem longitudinis, aut latitudinis; tamen quæ analogiam ita servant, ut in iis quoque congrua mensura ratioque concurrat: longitudo prolixior quam latitudo sit, latitudo quam altitudo. Et sicut ligni arcæ trina distantia est: siquidem trecentorum cubitorum longitudinem, et quinquaginta cubitorum latitudinem, et triginta cubitorum altitudinem servandam esse præscripsit: ita et in nostro corpore summa est, et media, et minima distantia. Summa secundum longitudinem, media secundum latitudinem, minima secundum altitudinem; totum tamen corpus attextum ex singulis membris quadratum videtur. Nam et usu ita est, ut eos quadratos dicamus, quos nec enormes proceritate, et validos robusti qualitate corporis æstimamus.

14. Quid etiam sibi vult quod ait: *Nidos facies in arca* (Ibid.), nequaquam silendum videtur. Naturaliter enim dictum arbitror, eo quod omne corpus nostrum attextum est sicut nidus; ut spiritus vitalis omnes partes viscerum penetret, atque de principali nostro fundat se per artus singulos. Nidi quidam sunt oculi nostri, quibus se visus inserit. Nidi sunt nostrarum sinus aurium, per quos auditus se infundit, et velut in foveam altam dejicit. Nidus est narium, qui ad se odorem attrahit. Nidus est quartus major cæteris hiatus oris, in quo nutritur, donec adolescat sapor; et unde vox evolat. In quo latet lingua quæ velut organum vocis, sonos ejus artificii suavitate modulatur; et cum sit ipsa irrationabilis, rationabilem vocem exprimit. Nidus est hemicranium. Nidus est membrana illa quæ cerebrum fovet, et intra cohibet. Nidi sunt viscera pulmonis et cordis. Spiritus quidem nostri, hoc est, ejus quem carpimus, et quo alimur in hac vita, nidus est pulmo: sanguinis autem et spiritus nidus est cor. Duo sunt enim ejus uteri: unus quo sanguinem velut quodam sinu suscipit, et transfundit in venas: alter quo rigatus ex illo superiori deducit in arterias jugi meatu. Ossa quoque validiora nidos habent. Sunt enim intus cavata, in quibus foraminibus est medulla. In visceribus ipsis mollioribus nidi cupiditatis aut doloris sunt. Et alia si quis consideret, etiam plures nidos inveniet in hac fabrica humani corporis. Unde puto et illum in Psalmo non solum mystice, sed etiam naturaliter dixisse: *Etenim passer invenit sibi domum, et turtur nidum ubi reponat pullos* **234** *suos* (Psal. lxxxiii, 4). Est enim jam in hoc corpore nidus pudicitæ, in quo erat nidus irrationabilis concupiscentiæ. Sed ubi ante partus de-

(9) Rom. edit. sola, *spiritualiter*.

(10) Sic edit. Mss. autem, *velut regio quædam, et locus est voluptatis*.

(11) Edit. omnes, *Domini declarari*. Melius mss., *Domini declarare*. Subintelligendum enim, *Scriptura*

viam. Pendet autem hujus loci sensus ex eo quod legatur apud LXX, τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Videsis Nobilii notas ad illum versum, et Philonem lib. Ὅτι ἀρρεπτον τὸ θεῖον.

(12) Ita Corb. et Long. Edit. vero, *ipso usu*.

formes nutriebat libido, ibi nunc decoræ castitatis A ait : *Oculi sapientis in capite ejus (Eccle. ii, 14) :* adolescit hæreditas.

15. *Illinies*, inquit, *eam bitumine (Gen. vi, 14)*. Ex multis ossibus, nervisque, et cæteris aliis constat humanum corpus. Et foris igitur et intus apta compage connexum sibi adhæret, et habitu- dine propria quam ἀφῆν Græci dicunt, tenetur; ut intus clausus spiritus qui infunditur, vel spiri- talis substantia quæ intus operatur, veluti ge- minis constricta vinculis non evagetur : sed ad unitatem aptam et continentem (12*), connexio- nemque vavidam cohibetur. Ideo bitumine con- stringi arca jubetur; est enim bitumen vehemen- tis ad constringendum naturæ. Unde Græcæ dicitur νάφθα, παρά τοῦ συνάπτειν, quod disjuncta connectat, nexuque constringat indissolubili, ita ut naturali unitate sibi credas convenire. Ob hanc causam in- tus et foris bitumine arca constringitur, ne conne- xio illa facile rumpatur.

CAPUT VII.

Arca Noe cum Arca fœderis comparatur; cujus di- mensionibus denotari ostenditur singulas humani corporis partes ad usum aliquem et decorem esse compositas.

16. Alibi autem, hoc est, in Exodo etiam deau- ratur foris et intus Arca illa (*Exod. xxv, 11*), quæ in sanctis est mundi intelligibilis imitatrix imago. Sicut enim pretiosius aurum bitumine : ita illa quæ in sanctis est arca, quam ista præ- stantior. Denique hic simpliciter ligna posuit : ibi autem ligna quidem sed imputribilia comprehen- dit, declarans merita sanctorum. Addidit etiam illic supportatoria immobilia esse, quod sanctorum statio stabilis et firma sit; quia vitæ probabilis tramitem virtutis ductu secuti sunt, corruptelæ declinantes consortia. Hæc autem arca, utpote in diluvio, huc atque illuc motu impellebatur incer- to; eo quod peccatorum status mobilis sit, et vitæ eorum quodam redundantium passionum dilu- vio corruptioni obnoxia errore inconstanti vagen- tur.

17. Nec illud prætereundum quod cum dixisset : *Et facies arcam trecentorum cubitorum longitudine, et quinquaginta cubitorum latitudine; et triginta cubitorum altitudine*, addidit : *Colligens facies ar- cam, et in cubito consummabis eam a summo (Gen. vi, 15 et 16) :* ut reliquo corpori mensuræ sibi convenientis ad gratiam decore quadraret caput hominis, et tanquam regale arcæ adjungeret, ex quo cum sensus omnes ad cæteras partes corpo- ris transfunderentur; tum maxime oculi, velut speculatores et custodes naturæ appositi providen- tia, prope totum orbis nostri statum desuper con- tuerentur. Ipsaque mens illic locata secundum plurimorum sententiam, et maxime Salomonis, qui

(12*) Edit., *aptam et continentem*: mss., *aptam et concinentem*.

(13) Vet. edit., *regnum impertiat, responsa pro- ferre*. Mss., *regimen impertiat, responsa proferre*. Demum Rom. edit., *regimen impertiat, responsa proferat*. Hanc porro lectionem secuti sumus, quod

ait : *Oculi sapientis in capite ejus (Eccle. ii, 14) :* quasi in aula imperiali virtutum concilium sibi contrahat, quo stipata comitatu et ipsa munitior sit, et tanquam ex edito quodam loco tuendi to- tius corporis regimen impertiat, responsa profe- rat (13), 235 per quem possimus nos ipsos non solum retro respicere, nec solum quod ante pedes est videre, sed etiam cœli ipsius secreta profundo obtutu spectare sapientiæ. Ibi igitur summa no- stræ salutis, ibi gratia, Inde custodia, inde etiam pulchritudo toti corpori acquiritur, quæ primum in vultu vernat. Decet enim præstantiorem esse aulæ regalis nitorem, in qua sicut visus major, ita splendor est.

18. Namque si spectes singula quæ in hominis forma ad usum aliquem composita videntur, ut oculi ad videndum, aures ad audiendum, nares ad odorandum, os ad loquendum, ita usus ministrant, ut præsent decorem. Quam deformes sunt vultus cæcorum! Et quid mirum si vultus hominis absque oculis deformis est, quando ipsum cælum sine sole non habet suum decorem? Tristes sine sole dies ducimus, noctes sine luna non placent; ipsi enim sunt quidam mundi oculi. Detrahe stellarum lumina, et quædam est in cœlo ipso cæcitatatis deformitas. Pii ipsi qui orbem oculorum præte- xunt, et velut quamdam aciem (14) prætendunt, ne sorde aliqua vel pulveris caligine pupilla lædatur; et ipsi excipiunt, si quid fuerit illatum quod ocu- lum possit lædere; si lippitudine intercidant, quam dedecet, si palpebra contractior fuerit, si ra- dantur supercilia quæ pretiosorum monilium spe- cie velut intexta gemmis refulgent!

19. Aurium quoque ut necessarius usus, ita de- cora species : quasi si quis truncaverit, toti vultui infert deformitatem. In quibus ita elaboravit opus suum natura, ut ipsi anfractus cavernarum mira providentia sinuati, plurimum utilitatis afferant, ne repente feriat secreta capitis sonus. Denique sæpe multos improvise clangore consternari vide- mus et attonitos aut vocis alicujus aut tumultus sono expavescere. Sordes ipsæ quæ inter eosdem gignuntur anfractus, velut quodam glutino audi- tum ligant. Simul si vehementior pulsus fuerit alicujus sonus, infringitur ac retardatur, ut præ- nuntiatus potius mulceat, quam improvisus in- terna concutiat. Vermiculi quoque si aurem pe- netrare tentaverint, quodam sordium visco tenen- tur.

20. Nares simæ contra naturam videntur : jam si incisæ fuerint, quomodo potest vita sub- sistere, sublato spirandi meatu; quemadmodum pecudis magis facies, quam vultus hominis æsti- matur?

21. Capilli capitis quam grato amictu caput non alia occurreret emendatior. Nisi quis malit *responsa proferre* Græco more dictum pro respon- sa, id est, jussa proferendo. Confer hunc locum cum c. 9 l. vi *Hexaem.* II. 55 et seq.

(14) Ms. Corb. et Long., *velut quadam acie*.

vestiunt, velut quidam aulæ regiæ stipatores; ne cerebrum aura lædat, aut imber feriat, aut sol adurat. Quos ita tamen dedit natura, ut pro sexu aut prolixiores placeant, aut recisi; et pro ætate, aut plerumque pro temporis et anni qualitate. In senibus grata canities, in pueris prodigiosa; delectat tonderi ætate pressius (15), hieme indulgentius: mulieribus ornamento est coma, dedecori est viris. Denique Apostolus evidentius expressit hoc dicens: *Nam ipsa natura docet vos quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier vero si capillos habeat, gloria est illi* (I Cor. xi, 14, 15).

236 22. Quid de ipsa regia loquar, per quam aulici sermones prodeunt, quidam mentis nostræ indices, animique internuntii? Quid de ipso dentium ordine, qui cum suo opere toti quidem corpori vires ministrent, tum etiam modulatores sunt vocis ipsius? De quibus si qui ceciderint, vox claudicat.

23. Hæc de capite prolixius diximus, quia oportuit sensus omnes in summo locari, unde omnia per reliquas partes officia dividerentur. Capiti autem nostro a tergo cervix proxima, dextera lævaque brachia sunt, quæ arcem imperialem tanquam fida tuentur custodia. Denique hæc in nobis validiora quæ propiora capiti, hæc præstantiora. Pectus quoque velut quoddam sacrarium sapientiæ, et stomachus velut quidam testis, ut medici aiunt, et conscius secretorum capitis, compassionisque consors, cui sua omnia vel salubria, vel adversa transfundat. Latera, naticæ, femora, et crura mensuræ latitudinem ipsa specie significant; pedumque gressus qui etsi exsiliores videntur, fiunt tamen latiores cum incedimus.

CAPUT VIII.

Per ostium transverso in arca positum decenter exprimi partem corporis ignobiliorem: cui ex Apostolo honorem abundantiorum circumdamus. Hoc ipsum cum Ecclesiæ membris, tum eidem Ecclesiæ ac Synagogæ accommodatur.

24. Pulchre autem addidit: *Ostium ex adverso facies* (16) (Gen. vi, 16), eam partem declarans corporis per quam cibos egerere consuevimus; ut quæ putamus ignobilia esse corporis, his honorem abundantiorum circumdaret. Quod multo gratius Scriptura expressit quam Socrates in libro Platonis dixisse legitur. Nam cum istud in Moysi scriptis sive ipse Socrates, sive Plato qui in Ægypto fuit, potuerit, vel legere, vel ab aliis percipere qui legerant; decoro motus invento ostium sibi apertum putavit, ut operatoris nostri consilium prædicaret: laudans eo quod id potissimum decori convenerit, ut ductus quosdam vel exitus cuniculorum nostrorum a tergo averteret; ne in

(15) Desideratur in vet. edit. et Vat. ms. vox *tonderi*, quam nos e codice Corb. et Long. reposuimus. At Rom. edit. habet *deserta pressius*; non male, si quis ei ms. suffragaretur.

(16) Corb. ms. et Long., *ex transverso facies...*

A purgationibus ventris conspectus noster offenderetur. At vero Apostolus: *Quæ videntur, inquit, membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt* (I Cor. xii, 22), uno ac simplici verbo descriptiones Philosophiæ supergressus; *et quæ putamus ignobilia esse membra corporis, his honorem abundantiorum circumdamus: et quæ inhonesta sunt nostra, honestatem abundantiorum habent* (Ibid. 23). Sobrietatis enim nostræ et temperantiæ indicium præcipue illic cognoscitur. Heliuones enim aut distenduntur cruditate usque ad periculum, aut plerumque solvuntur visceribus exinanitis.

25. Quod pulchre etiam ad Ecclesiæ membra Apostolus retulit (Ibid. 27 et seq.) Quæ enim inhonesta sunt nostra ac superflua, nisi luxuria, nisi lascivia? Quibus si quis juventæ irretitus tempore, cum ad maturiorem ætatem processerit, veniat ad baptismum, renuntiet superioribus, moresque priores exuat, peccata deponat, consepeliatur cum **237** Domino Jesu Christo, crucifigatur ei mundus, et ipse mundo; nonne is peccatorum remissione donatus, abundantiorum honestatem, quam ille catechumenus, cujus vita innocentior, habere æstimatur(17)? Et ut Apostoli ipsius exemplo utamur, Judæus erat, persecutor erat! vocatus ad gratiam Christi, cœpit esse Apostolus. Et quia plus ei dimissum est, plus cœpit diligere, abundantius cæteris apostolis laborare, vas electionis factus, doctor gentium missus. Nonne etiam apostolorum ipsorum plurimis uberiores et honestiores consecutus est gloriam, qui ante et inhonestus et ingloriosus fuit cum persequeretur Ecclesiam Dei? Pauper iste debilis in Ecclesia ipse te redemit suis votis.

26. Et ut majora aperiamus mysteria, quid tam ignobile quam gentilis populus? Pauper, ut pote qui nulla haberet eloquia Dei, debilis et utroque pede claudus, qui nec in legem, nec in Evangelium credidisset, vocatus tamen credidit ei, baptizatus accepit gratiam. Itaque quia plus ei dimissum est, plus diligit. Remansit Judæorum populus, licet uno pede claudus: quanquam et in ipsa lege claudicet. Itaque ille qui gloriosissimus habebatur, amisit omnia, mirabilem consiliarium, et prudentem architectum et sapientem auditorem. Iste qui ignobilis erat(18), adeptus omnia fidei titulo, tropæo martyrum, angelorum gloriatur consortio. Ergo Plato quod potuit, sermonis nitorem adhibuit. Apostolus autem, qui habebat Dei spiritum, revelavit mysterium. Satis dictum est de ostio; quoniam qui retro erant, priores facti sunt.

CAPUT IX.

Per inferiora arcæ nos edoceri ciborum receptacula minimi esse facienda; et hac occasione de intesti-

superflua ciborum egerere.

(17) Mss. Corb. et Long., *honestatem habet, quam... innocentior æstimabatur.*

(18) Vet. edit. *immobilis* Rom. et mss., *ignobilis.*

nostrum confirmatione ac usu disputatur. Exoriri ex in temperantia diluvium, quodve adhibendum ei remedium sit, ostenditur.

27. Nunc illud quæremus, quid sit quod ait Dominus: *Inferiora arcæ bicamerata et tricamerata facies* (Gen. vi, 16). Inferiora quidem dicendo, advertimus quod pulchre nos sentire voluerit inferiori loco æstimanda ciborum receptacula, hoc est, ea viscera quæ acceptum conficiunt cibum. Corruptibilis enim esca est: quod autem corruptibile non superioribus, sed inferioribus comparandum. Simul quia cibus deorsum fertur, cujus exigua portio viribus corporis, alimoniamque proficit; reliqua vero pars alvo purganda deducitur; quia intestina sunt per quæ descendunt ciborum superflua.

28. Ita operator noster instituit, ut non extenta a stomacho ad imum, sed sinnata sint ac reflexa: quo vitæ nostræ usus propagaretur. Nam si tenderentur intestina hominis quæ suscipiunt et deducunt cibum, statim sine ulla pertransiret mora; et necesse esset jugiter esurire nos, jugiter epulari, aut deficiente alimentorum substantia deficere illico. Nunc autem in illa intestinorum reflexione ac sinuatione bipartita ac tripartita adhæret cibus et descendendo **238** paulatim vires ministrat, succum infundit corpori, tenet satietatem, differt edendi appetentiam; nec subita effusio, nec repentina evacuatio est, nec inexplebilis appetentia est, nec insatiabilis epulandi libido. Primum ergo indigentia est, et fames: deinde ex his sequeretur edendi sine intermissione continuatio. Quid autem deformius quam semper ventri studere, qui cum repletur, vacuandus est; cum vacuatur, replendus? Tertium quid superat, nisi mors inter ipsos cibos epulasque permista? Quomodo enim poterant diutius vitam procedere, simul edentes, et esurientes, et bibentes, sitientesque, et priusquam replerentur exinanientes omne quod sumpserant, statimque esurientes? Nunc autem dum paulatim descendit esca, famem et cruditatem naturalis temperat providentia. Primum enim in stomacho quem plerique ventrem appellant superiorem, cibus conficitur: deinde coquitur in jecore, atque eo digeritur vapore. Succus ejus dividitur certis viscerum portionibus, ex quo omne corpus valet. Quod satis juniorum incrementa, senum testificatur perseverantia. Reliquum cibi in ventrem defluit, quem omnes ventrem appellamus sine adjectione, plerique dicunt ventrem inferiorem; ex quo fimus necesse est qui plenus jam corruptionis descenderat, egeratur per illud ex transverso ostium.

29. Hæc cum ita affabre naturali institutione ad Dei præceptionem composita videantur; tamen si non edendi a nobis, agendique modus servetur, tanquam exuberantibus passionibus generatur diluvium, et quædam totius labes corporis. Intem-

perantia enim accendit libidinem, cruditatem generat, corruptelam creat. Itaque aut duritia interna tenduntur, et quatiuntur doloribus, aut incocto ciborum humore et indigestionis asperitate interior quidam intestinorum amictus raditur: quia velut chartæ specie geminus eorum amictus asseritur: unus exterior quem continuum aiunt periti, vel qui curiosus scrutati sunt, a summo ad imum directus: alius interior tanquam lateribus attectus; unde aiunt non totum solvi cum raditur. Nam si continuus esset interior, immedicabilis ejus scissura foret, illic per moram adjunctionum adhærere ciborum reliquias. Quæ si adjunctiones solvantur, transire semesos cibos, et potus defluos, hoc est hominis diluvium.

B 30. Unde mihi videtur per arcæ hujus figuram voluisse Deum nos edocere, quemadmodum ad hoc speciali (19) tutissimus diluvio. Corrutela enim diluvii causa est: ea ubi irrepserit, aperiuntur aquæ, ebulliunt omnes fontes cupiditatum; ut totum corpus tanto et tam profundo vitiorum fluvio mergatur. Nihil est enim quod tam miseræ servituti subjiciat hominem, quam libido, atque ejusmodi cupiditates quæ jugo quodam criminum gravi deprimunt miseram conscientiam, ut se nequeat attollere, utpote quæ libertatem innocentiam amiserit. Maximum ergo in hoc diluvio est remedium, ut justum **239** præferas, eumque mandati cœlestis executorem eligas. Quis est justus in nobis, nisi mentis vigor qui intra istam arcam includat omne animantium genus, quod est super terram? Cohibe ergo et tu omnes irrationabiles passionem tuas, omnesque sensus tuos menti subjice, animique imperiis assuesce. Evolare foras non sinas cupiditates tuas, exire in vulgus libidinem: et per rationabilem mentem poteris etiam irrationabilia tua, et immunda peccata ab omni periculo diluvii liberare.

CAPUT X

De tribus causis ob quas muta inanimantia per diluvium subjecta sint pœnæ, et quemadmodum sensus nostri peccato moriantur; ac Deus testamentum suum cum justo statuerit.

C 31. Quæcunque, inquit, sunt in terra, morientur (Gen. vi, 17). Quid utique muta deliquerant animantia? qua causa subjecta sunt pœnæ, quæ peccandi sensum non habent? Sed quemadmodum in bello cum imperator ab hoste occiditur, commoritur ejus exercitus, atque omnis comminuitur virtus militaris: sic non discrepare a justitia visum est, cum interiret homo cui regalem quamdam Dominus Deus in omne animantium genus potestatem dedit, ut omnibus volatilibus, feris, bestiis imperiali præesset auctoritate, quod etiam pecudes, et quæcunque erant irrationabilia commorerentur animalia. Denique si quando est pestilentia, corrupto cœli tractu, prius ea quæ sunt irrationabi-

(19) Ita mss. Corb., Long. et Vat et edit. ant. edit. Rom. et al. Vat., *spirituali*.

lia lues dira contaminat, et maxime canes, equos, A boves ; atque ea inficit quæ cum hominibus con- versari videntur : sic morbi vis etiam genus hu- manum implicat. Hæc igitur prima causa, ut ar- bitror, justæ assertionis.

32. Secunda illa, quia nemo accusat naturam, cur reliqua corporis nostri membra moriantur solo capite sublato, cum multos videamus amputatis manibus et pedibus supervivere. Sed non eadem cæterorum membrorum est prærogativa, quæ ca- pitis ; ideoque abscisso eo, unde sensus nostri in reliquum corpus prodeunt, commoriuntur etiam omnia membra : nec in eo aut operatoris providen- tia deseritur, aut substantiæ humanæ fragilitas redarguitur. Similiter ergo nemo nunc arguat, quia caput et principale quoddam cæterorum animalium homo est, quo moriente non debet mirum videri, si B cætera commoriantur animalia.

33. Tertium illud est, quia rationis expertia non propter se, sed propter hominem generata sunt animalia ; hominis enim causa esse præcepta sunt, ut eorum subjectione humana præstaret conditio. Denique gratiæ hominis attribuit Propheta dicens: *Omnia subiecisti sub pedibus ejus, oves et boves univer- sas, insuper et pecora campi, volucres cæli et pisces maris* (Psal. viii, 8, 9) ; quia propter ipsum illa omnia : alia propter utilitatem, alia delectationis gratia, alia voluptatis. Consequens ergo erat ut cum deleretur homo a facie terræ 240 propter quem facta sunt, etiam ipsa pari delerentur occa- su. Hæc secundum simplicem lectionis expositio- nem.

34. Altior autem et profundior interpretatio illud attexit, quod ubi anima mole passionum curvatur gravi, et quasi diversarum cupiditatum mergitur æstu, terrenæ omnes cogitationes et concupiscentiæ in præceptis ruunt : quia peccator unusquisque quo graviora flagitia commiserit, eo sit insolentior. Namque usu atque exercitatione improbitas auge- tur, et impunitate nutritur audacia. Recedit ita- que ab omni respectu honestatis, et in eo terrena omnia moriuntur lethalis peccati acerbitate, quæ vera et perpetua morte peccatorem delectat. Nemo enim gravius moritur, quam qui peccato vivit. Moriuntur in eo singulæ passiones (20) : moritur visus qui peccatum annuntiat, qui mulieri fallaci intendit, qui capitur alieni vultus decore, quem D oculi meretricis ligaverint, quem aspectus illaque- averit fornicariæ. Annon videtur mori, qui sibi li- bidinis telum impresserit, qui spontaneus foveam mortis irruerit ? Moritur et auditus, cum refert crimina, cum sollicitantis adulteri sermonem an- nuntiat, cum inserit animis verba meretricis quæ seducit juvenem multo blandimento sermonis, laqueis autem labiorum suorum illigat eum. Moritur vox silentio (21), si non confiteatur

(20) Edit. Rom., *actiones singulæ*. Aliæ et mss., *passiones*. Sic etiam infra eadem Rom. edit., *infert crimina*, ubi aliæ et mss., *refert crimina*.

Deo. Moritur multiloquio quia scriptum est : *Ex multiloquio non effugies peccatum* (Prov. x, 19). Mo- ritur per iracundiam, cum prætergreditur mensu- ram ultionis. Omnis namque postremo sensus mo- ritur, si minister sit iniquitatis.

35. Et ideo quia terrena omnia moriuntur dilu- vio, solus autem justus in æternum manet, ad ipsum dicitur : *Statuam testamentum meum ad te* (Gen. vi, 18) ; quia ipse divinæ est hæres gratiæ, ipse cœlestis possessor hæreditatis, beatissimorum consors bonorum. Et homines quidem cum mo- riuntur, patrimonium suum testamento transcri- bere solent ; nec cedit hæreditas, donec vivit testator : Deus autem cum sit sempertinus, trans- fundit justis divinæ hæreditatem substantiæ ; et ipse non indigens donat sua sine ullo donationis dispendio, quem non gravant suorum consortes bonorum, magisque fruitur eo quo nos utimur. Denique Dominus Jesus pauper factus est, cum dives esset, ut nos illius inopia ditaremur : qui Testamentum utrumque suo consummavit sangui- ne, ut nos vitæ suæ cohæredes, et mortis faceret hæredes, quo et vitæ haberemus consortium, et mortis beneficium. Multum autem tribuit justo, dicendo : *Statuam testamentum meum ad te : eo quod rationalis et fidelis vir sit testamentum Dei*. Ipse est enim hæreditas, ipse possessio, in quo virtus divini testamenti est, in quo fructus ju- dicii, in quo hæreditas promissionis, de quo Da- vid dicit : *Ecce hæreditas Domini, filii, merces fruc- tus ventris* (Psalm. cxxvi, 3). Sed jam salva exposi- C tione profundioris mysterii ad reliqua pergamus.

241 CAPUT XI.

Virum justum sibi saluti esse, licet nonnunquam stu- dium relaxanti obrepat error. Non semper justum esse apud Deum qui justus sit apud homines. Deni- que mentem inter passiones quasi patris familias obire officium.

36. *Intra, inquit, tu et omnis domus tua in arcam quia te vidi justum coram me in generatio- ne ista* (Gen. vii, 1). Manifeste fides propheticæ sen- tentiæ etiam hoc astruitur loco, quia stultus sibi soli stultus est, sapiens autem sibi et plurimis sa- pit (Prov. ix, 12). Itaque Noe justus merito etiam do- mus ejus in diluvio servatur. Sic in mari navigan- tes, et in bello exercitus, si illis non desit guber- natoris peritia, istis imperatoris prudentia, a pe- riculo tuti sunt aliena ope. Sed quia boni impera- toris bonus exercitus est ; ideo etiam in eo laudem justus intelligimus non præteriri, qui talem insti- tuit domum suam, ut virtutis fulgeret consortio, meritoque invenit salutem cognatio. Nec repu- gnat, quia postea aut filius, aut uxor offendit. Dor- miebat justus, cum erraret filius (Gen. ix, 22). Femi- na quoque utpote sexus fragilioris mole peri- culi turbata (Gen. xix, 26), quæ totum orbem divino incendio perire crederet, quid miraris si

(21) Edit. ant., *Moritur ex silentio* : melius Rom. et cod. Corb. ac Long., *Moritur vox silentio*.

viram non potuit sequi, cum ipse justus ab angelis monitus vix evaserit (*Ibid.* 29)? Quid autem mirum si homini obrepit error, aut se relaxat intentio? Argue ergo quia et justus inebriatus est. Sed hæc loco suo reservanda arbitror.

37. Nunc quod superest consideremus. Pulchre enim dixit: *Quia vidi te justum coram me in generatione ista* (*Gen.* VII, 1). Multi hominibus, justus videntur, pauci Deo: aliter hominibus, aliter Deo. Hominibus secundum vitæ speciem; Deo secundum puritatem animi, virtutis veritatem; homines quæ foris sunt probant, Deus quæ intus examinat. Peripse autem addidit: *In generatione ista*; ut neque superiores condemnaret, neque posteriores excluderet, recteque diluvium factum astrueret interitu generationis ejus quæ non haberet consortium æquitatis. Hæc secundum litteram.

38. Altior autem sensus provocat nos, ut hoc putemus vigorem mentis in anima esse, et animam in corpore, quod est paterfamilias in domo sua. Quod enim in anima mens, hoc anima in corpore. Si mens tuta est, tuta est domus, tuta anima: si anima incolumis, incolumis caro. Mens enim sobria passiones omnes cohibet, sensus gubernat, sermonem regit. Ideoque bene dicit Dominus justo, *intra tu*, hoc est, in teipsum intra, in tuam mentem, in tuæ animæ principale; ibi salus est, ibi gubernaculum; foris diluvium, foris periculum. Si autem intus fueris et foris tutus es; quia ubi mens sui arbitra est, bonæ sunt cogitationes, bonæ sunt executiones. Si enim nihil vitii mentem obumbret, sinceræ cogitationes sunt. Si studio sit castitas, cordi sit **242** temperantia, nulla inardescit flamma libidinis, nulla ulcera proserpunt ægritudinis. Sobrietas enim mentis, medicina est corporis.

CAPUT XII.

Septena animalia mundas utriusque sexus et bina immunda in arcam induci, quod septimus numerus sacer ac plenus sit, secus vero secundus. In nobis septenarium quoddam femineum esse, sed ad virilem conditionem ab erudito viro promoveri. Postremo humanam naturam designari contrariorum capacem.

39. Nunc consideremus qua ratione induci in arcam jubet a jumentis mundis septem et septem, masculum et feminam: ab immundis autem duo et duo, ut nutriatur semen in omnem terram (*Gen.* VII, 2). Et, ut ego arbitror, inire mundam asserit hebdomadam: quia mundus et sacer septimus numerus. Nulli enim miscetur, nec ab alio generatur. Ideoque virgo dicitur, quia nihil ex se generat; meritoque tanquam materni exsors immunisque

(22) Mss. Corb. et Vat., *quia alpha est ad similitudinem*, etc. Hinc nobis videtur a vero non abhorre aliquid prius de primo numero fuisse dictum, quo postea sublato non minimum obscuritatis toti huic loco subortum est.

(23) Ita mss. Corb. et Long. Vat. autem cum edit. Gill. ac Rom. *non est dubium quin rationabile*. Am. et Era., *non est dubium. Quod enim rationabile*.

A partus, et muliebris copulæ, etsi hebdomas femineo nuncupetur vocabulo, virilis habet sanctificationis gratiam: *Omnis enim masculus adaperiens vulvam sanctus Domino vocabitur* (*Exod.* XXXIV, 19). Et in propheta habes: *Effudit, et peperit masculum* (*Isa.* LXVI, 7), id est sanctum. Secundus autem numerus non est plenus, quia divisus. Quod autem non est plenum, vacuum habetur. Septimus autem numerus plenus, quia hebdomas, ut decas; et similis illius primi, quia facta est ad similitudinem (22) illius qui est semper, a quo profluunt et moventur quæ sunt in omni genere virtutes. Hæc naturalia.

40. De moralibus autem ut dicamus, non est dubium quod irrationabile (23) animæ nostræ in quinque sensus dividatur, et vocem, et generatorium, quæ natura videntur esse feminea; quia sensus nostri in materialia et sæcularia cito repunt. Unde claret eos mollioris naturæ habere substantiam. Sed erudito et industrio viro munda omnia: quia sapientia exercitati viri et virtus firmamentum his virili transfundit iudicio. Ergo prudentis et proposito gubernantis ex infirmioris sexus qualitate in fortiorem substantiam transferuntur (24). Valida enim sapientis et fixa sententia est; non mutabilis, ut stulti et insipientis qui consilio nutat incerto, ut improbi qui non quod verum et justum sit eligit, sed quod sibi commodum velit, scindit a vero, secernit a justo. Justitia enim singulare est bonum, per se ipsa suo tanti spectatur pretio. Iniquitas vero velut dividua parit, nunc odio inflexa, nunc quæstu, et ea quæ sunt dividenda confundit. Stultus enim ut luna mutatur, et versicolor, aut humorum varietate difformis animam suam in leprosi corporis speciem turpi contagione commaculat, salubres cogitationes noxiis sæpe permiscens.

41. Sed fortasse quia munda et immunda induci **243** in arcam præcipi cernis animantia (25), jure movere possit quia dixi honestis disceptationibus indecoras non esse miscendas. Nec ego abnuo irrationabilium quidem, mundorum tamen motuum aliqua esse semina et quasi principia in anima nostra, et eorum qui mundi non sint. Natura enim hominis contrariorum capax est, ut et malitiæ in ea sit vis, et virtutis ingressus: meritoque in principio libri hujus qui est Genesis, per arboris speciem in paradisi medio legisti boni et mali scientiam (*Gen.* II, 9). De quo ligno scientiæ boni et mali præceptum est non esse gustandum; eo quod mens nostra in qua est cognitio et disciplina, boni et mali recipit notionem. Itaque naturæ opifex sicut

(24) Edit. Am. ac. Era., *propositum gubernantis ex infirmioris sexu qualitate in fortiorem substantiam transferuntur*. Gill. et Rom., *propositum gubernantis est infirmioris sexus qualitatem... transferre*. Mss. Corb. et Long. melius ut in textu, ubi subintelligenda vox, sensus.

(25) Edit. omnes, *præcipit carnis animantia*. Mss., *præcipi cernis*, etc.

ad propagandum, vel etiam reparandum genus animantia reservavit, ut universæ terræ animantium semine replerentur; ita etiam corporis nostri terrenam substantiam vacuum non putavit passionum hujusmodi tanquam immundorum animalium relinquendam, quæ cum deliciis et luxurie tanquam vice diluvii ingurgitatur, memoratis fluctuat passionibus. Ubi autem sobrietate et continentia unusquisque inundantium evacuaverit diluvium passionum, et quamdam animæ relexerit siccitatem, vivificare incipit suum corpus, et animæ puritatem, cui regimen sapientia est (26).

CAPUT XIII.

Cur ingresso Noe in arcam, post septem dies diluvium factum sit. Item cur Moyses dixerit illud quadraginta diebus et quadraginta noctibus duravisse: quæ ratione quadraginta dies perseveraverit. Quo pacto in ipsa pænæ comminatione divina misericordia eluceat. Post quæ liberalis Noe obedientia consideratur.

42. Illud quoque studio est quærere, quæ causa est cur postea quam ingressus est Noe in arcam, et induxit animantia, post septem dies diluvium factum sit. Non enim otiosum videtur, quod non aut plures aut pauciores interpositi sunt dies, sed tot quot in constitutione mundi fuerunt. Sex enim diebus factus est mundus, *septimo die requievit Deus ab operibus suis* (Gen. II, 2). Quo declaravit indicio ipsum esse auctorem mundi, atque diluvii. Mundum propter bonitatem suam condidit, diluvium fecit nostrorum merito delictorum. Admoniti sunt igitur homines vel ex numero dierum quibus mundus est conditus, quod Conditorum suum non lacrymis solum et precatione, sed correctione morum reconciliare debuerant. Ergo spatium dedit ad pœnitentiam Dominus, magis volens ignoscere quam punire; ut imminentis diluvii terrore suspensus, ad veniam cogeret postulandam; quo dum periculum futuræ mortis horrescunt, impietati atque injustitiæ renuntiarent. Secundum est, ut hinc quoque Domini supra modum misericordis clementiam colligamus; quia multorum annorum offensionem a constitutione mundi in finem usque contractam, paucis diebus, si pœnituisset **244** eos, voluit relaxare. Est enim Deus peccati immemor, virtutis remunerator, sicut ipse ait in propheta: *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates et memor non ero; tu autem memor esto, et judicemur; dic iniquitates tuas, ut justificeris* (Isa. XLIII, 25, 26). Cum enim adverterit veram animæ refusam esse virtutem, tantum ei honoris attribuit, ut non solum veniam superiorum indulgeat peccatorum, verum etiam gratiam et justificationem impertiat. Expectavit ergo et septimo die, ipso quo ab operatione requievit; ut si

venia posceretur, sequeretur correctio, et ab indignatione requiesceret.

43. Istud quoque curæ fuit non prætermittere, eo quod diluvium factum dixerit, *quadraginta diebus, et addiderit, quadraginta noctibus* (Gen. VII, 12). Scimus enim diem dici quem sol terram illuminans signat; noctem quam circumfusæ tenebræ a claritate disternant; et plerumque a nobis ita diem significari ut noctem non comprehendamus, plerumque ut complectamur. Significantes enim menses triginta dierum, significamus et noctes. Unde cum satis fuisset Moysi dixisse diluvium fuisse *quadraginta diebus, cur addiderit, et quadraginta noctibus, quæritur*. Et aliqui ita acceperunt qui ante nos fuerunt, ut et virorum et mulierum factus diluvio interitus demonstraretur, diem ad virum referentes qui sit purior, similis lucis, noctem ad mulierem quæ viro dormiente creata describitur (Gen. II, 21); simulque quia vir prior quasi auctor, qui virtutem moveat mulieris, atque in partus excitet: actu ille clarior publico; ista obscurior, tanquam domesticis clausa parietibus et nocti proxima, secundo orta loco, et creationis suæ formata jam costæ viri (27) debens gratiam, superiori quoque potioris obnoxia privilegio, et parienti usu materialibus comparanda. Consonans autem in utroque numerus periculi, quia peccata etiam consonantia; meritoque non distant spatia temporum, quia non distant merita delictorum.

44. Non mediocriter (28) etiam scrutantur plerique qua ratione quadraginta dies diluvium fuerit. Et possumus dicere materialem numerum tristioribus, hoc est delendæ creaturæ deputatum; hebdomadam autem constitutioni totius mundi, hoc est pœtioribus. Sed fortasse referatur, quid quod etiam lex quadraginta diebus lata est, tot dies observavit Moyses in monte Sina, et demoratus est, cum præscripta legis acciperet (Exod. XXIV, 18)? Recte ergo eodem numero declinandorum peccatorum præcepta tribuuntur, quo pænæ culpa est persoluta: ut cognoscamus quod de eodem vitæ tempore debeat ex correctione laus comparari, quo potest puniendi culpa committi. Unde nunc jam non pænæ præscripti sunt dies quadraginta, sed vitæ: ut hoc numero jejuniis et orationibus crebrioribus nostrorum levemus supplicia peccatorum, atque, ad præscripta legis intenti, devotione ac fide nostrum corrigamus errorem. Itaque per Domini resurrectionem quadragesimus dies jam non habetur novissimus, sed primus: atque inde vita **245** numeratur, ubi ante mortis numerus ad consummationem mundi et humani generis excidium computabatur.

(26) Sic. mss. Edit. vero, *cui regnum sapientia est.*

(27) Sic edit. Gill. ac Rom. Edit. vero Am. cum mss. Corb., Long. et Vat., *formata in costam viri.* Era. denique, *formata e costa viro, etc.*

(28) Ab his tantum verbis tractatum incipiunt mss. Tornacensis, Valliclarensis, Colbertinus ac Mazarinus. Et Bart. Urbinas in Mill. Ambrosiano libri de Noe et Arca primas voces in mss. adserit esse illas, *non mediocriter.*

45. *Et delebo*, inquit Dominus, *omnem resurrectionem carnis a facie terræ* (Gen. VII, 4). O cœlestium pulchritudo verborum, si quis se a decore intellectu piæ mentis examinet? Indignatur Deus peccatis nostris, sed non obliviscitur pietatis. Minatur supplicium, sed non permittit excidium. Moderatur vindictam, revocat severitatem. Deleturum se dicit omnem carnem non a terra, sed a facie terræ. Florem decutit, radicem servat; sinit ut in profundo substantiæ virus maneat humanæ, quæ in superficie laboret, intus impassibilis perseveret, immunisque noxæ ad eorum substitutionem qui non sint reatui obnoxii. reservetur. Pulchre autem posuit, *Delebo*, tanquam litterarum apices qui delentur sine fraude librorum, et sine imminutione tabularum. Atramentum deletur, sed lignum manet. Delentur elementa, ut scribantur plerumque meliora. Atramentum tollitur, substantia non exterminatur. Delebo, inquit, corruptelam carnis, ut scribam incorruptionem. Delebo resurrectionem carnis a facie terræ, ut scribam in cœlestibus resurgentes. Delebo de libro terræ, ut scribam in libro vitæ. Deleantur, Domine meus, Domine, deleantur cito elementa ferri, ut scribantur elementa Christi. Aboleatur resurrectio terrena, ut cœlestis gratia redundet. Veni, Moyses, præparagremium, legem accipe, suscipe apices quos jam misericordia divina non delet. Suscipe tabulas quas Dominus statuatur in æternum. Utinam ipse non frangas. Et ipsas mihi mea culpa sustulerat, nisi Dominus reddidisset. Jure quidem Moyses indignatus est, ne haberent divina privilegia, qui non deferrent obsequia. Sed puto quod non mihi eas, sed Judæis fregeris. Fregisti Judæis, recepisti mihi. Fractæ sunt priores, ut posteriores manerent. Fregisti eas in pectoribus Judæorum. Quid enim proderat ut tabulas tenerent, quarum præscripta tenere non possent? Ecce secundas tabulas dicunt se tenere, sed non tenent. Dicunt se legere divina elementa, sed non legunt. Digito Dei scriptas esse tabulas Moyses dicit (Deut. ix, 10) : illi digito Dei non legunt, ferrum legunt. Atramentum vident, spiritum Dei non vident. Sed Ecclesia nascit atramentum, spiritum novit. Ideoque Paulus novit scribere non atramento, sed spiritu Dei vivi (II Cor. III, 2. 3). O sacrilegum ineptum populum Judæorum (29) ! Homo spiritu Dei scribit, et homo sub lege nutritus, et illi volunt Deum atramento scripsisse, non spiritu.

46. Ergo, ut ad superiora redeamus, debet Deus resurrectionem carnis, tanquam apicum scriptionem; quo declaratur quod superfluum hominum nativitatem propter impietatem ejus deleverit specie litterarum; substantiam autem et conver-

(29) Ita mss. Corb., Long., Valc. et Colb. cum vet. edit. Rom. autem, *o sacrilegum, o ineptum populum Judæorum*. Cod. Vat., *o sacrilegium ineptum Judæorum*. Maz. tandem, *o sacrilegium ineptum populi Judæorum*.

sationem generis servaret humani velut (30) perpetuitate tabularum, ut ex ea semen reliquum pullularet. Cui sententiæ convenire etiam 246 illud videtur quod ait : *Delebo*, inquit, *omnem resurrectionem carnis*. Resurrectioni autem communi usu naturæ contraria videtur esse purgatio; quia purgatione reciditur, et reprimitur resurrectionis luxuria. Omne tamen quod purgatur, speciem amittit, substantiam suam servat, atque meliorat. Reppressit igitur Dominus qui jam purgatione diluvii corporeum usum (31), conversationemque generationis ejus quæ degeneraverat a decore naturæ et accepti muneris, venustat. Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiorem pertinet sensum diluvii species typus est purgationis animæ nostræ. Itaque cum mens nostra se a corporalibus mundi hujus illecebris quibus ante delectabatur, abluerit, bonis quoque cogitationibus veteris colluviem cupiditatis absterget, tanquam purioribus absorbens aquis turbidorum prius amaritudinem fluentorum.

47. *Et fecit*, inquit, *omnia Noe quæ mandavit ei Dominus Deus* (Gen. VII, 5). Justus mandata accepit, servus imperia. Hic amici censetur loco qui fecerit quæcunque exsequenda suscepit : ille qui nutat obsequiis, oneri servitutis addicitur. Denique et Dominus Jesus dicit in Evangelio : *Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Jam non dicam vos servos* (Joan. xv, 14 et 15). Mandatur ergo ut amico, mandatur ut ei qui valida charitate, sobrio consilio ea quæ mandata sunt, exsequatur. Nec fefellit Dominum iudicium suum, implevit justus universa, non partem, sed universa quæ mandata sunt ei; et ideo Scripturæ divinæ accepit testimonium. Nec superfluum putes quia simul posuit Dominum et Deum, nam et Deus in Domino, et Dominus in Deo : sed ut Patris et Filii intelligas commune præceptum. Aliqui tamen ante nos sic interpretati sunt, eo quod Dominum et Deum dicendo hoc loco, et vindicaturi et ignoscituri geminam expresserit potestatem; et qui hic vindicat prius in peccatores, ideo ante Dominum dixerit; quoniam vero postea, ut justis seminarium propagetur indulget, ideo Deum postea nominaverit. Denique facturus mundum Deus dicitur : *In principio fecit Deus cælum et terram. Et dixit Deus, fiat lux* (Gen. I, 1, 3).

CAPUT XIV.

Diluvium verno tempore accidisse, ut magis eo cruciantur homines; et sexcentesimo anno Noe, ut hominum interitus cum eorum creatione congrueret. Item per fontium abyssi et cataractarum cæli ruptionem mentis atque corporis diluvium significari.

48. Est etiam illa non perfunctoria consideratio,

(30) Edit. omnes, *generis servare humani voluit*. Mss. Colb., Corb., Long. et Maz. ut in textu.

(31) Ita mss. quatuor melioris notæ. Alii vero et edit., *Dominus purgatione diluvii... muneris venustate*.

quod sexcentesimo anno Noe, mense secundo (32), vicesima et septima mensis fit diluvium. Secundum mensem verni esse temporis non ambigitur, quando augentur nascentia, ager parturit, terrarum pariter atque animantium fetura se fundit. Tunc ergo fecit diluvium, 247 quando dolor eorum major foret, qui in sua abundantia puniebantur, tunc ultio terribilior tanquam discentis Dei : Ecce omnia secundum liberalitatis divinæ providentiæ gratiam dives natura generavit, omnia in usum hominum germinavit terra fecundior, segetes spectantur, tritico et hordeo campi replentur, comæ arborum venturi fructus floribus vestiuntur; non deest terra obsequiis suis, non bestię desunt muneribus suis, quæ solemnes solvuntur in partus, ut homini nihil desit; homo solus partibus suis deest, nescit auctorem suum a quo ei omnia ministrantur, negligit conditorem. Despicit homo remuneratorem suum, cum Deus opus suum non despexerit. Percant cum homine omnia, propter quem nata sunt omnia. In suis divitiis consumatur homo, cum sua dote moriatur. Nihil ante hominem terra deliquerat, nullis erravit in fructibus; in homine solo se degenerasse cognoscit, spinas et tribulos pro fructibus ferens. Quod solum munus admirabile est, principale mentis interiit. Cur igitur omnia illa servantur? Ideo non post collectos fructus infunditur aqua, ne beneficium magis quam diluvium terra sentiret. Denique verno apud Ægyptios tempore, sed mense diverso Nilus exundat, ut jaciendis seminibus terra mollescat, et blandiore sinu, clementiore gremio semina missa suscipiantur. Quod autem sexcentesimo Noe anno fit diluvium, illud videtur ostendere quia sexto die Adam creatus est. Idem numerus, hoc est, qui par dicitur, et in auctore et in reparatore servatur; quia fons sexagesimi et sexcentesimi sextus est numerus. Idem autem et primus et septimus mensis dicitur. Sed magis primum observare debemus; quod post diluvium verno tempore colendorum cura reparatur agrorum, et placidi atque uberis soli incipiat fetura procedere. Quo significatur nunquam Deum eo numero vel tempore interitum hominum fuisse facturum, quo fecit exordium; nisi immanibus delictis esset offensus. Simul veniam temporis et numeri ratio promittit; quod etiam iratus admoneatur tam præcedentibus causis beneficiorum suorum, ut non penitus deleat eorum substantiam, quos ipse donavit.

49. *Et rupti sunt omnes fontes abyssi, et cataractæ cæli apertæ sunt* (Gen. vii, 11). Vim diluvii convenienter Scriptura expressit, dicens cælum et terram pariter esse commota, e quibus elementis

(32) Abest ab omnibus tum mss. tum edit. ant., mense secundo. Excipe tamen cod. Maz., in quo secunda manu restitutum est : sicut et, secundum mensem; ubi prima manu habet cum Corb., Valc., Long. et Colb., septimum.

(33) Edit. Am. et Gill. cum ms. Maz., purgetur; Era. et Rom. cum aliis mss., perurgetur.

constat istius mundi omne principium. Undique ergo influentibus aquarum molibus conclusum genus hominum perurgetur (33). Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiolem pertinet sensum, cæli symbolo mens humana significatur, terræ autem appellatione corpus et sensus. Magna igitur naufragia, quando mentis pariter et corporis sensuumque omnium turbo et procella miscentur. Diligenter dicta pensemus. Plerumque fraus mentis et dolus suum exercent venenum, sed tamen sobrietas corporis et continentia obumbrant mentis improbitatem. Frequenter incerto fidei atque opinionis suæ mens lubrica 248 est, sed tamen caro deliciis et luxuria vacat, ut frugalitas (34) errorem mentis excuset, sicut multi sunt hæreticorum qui prætere volunt corporis continentiam, ut assertionis suæ fidem testimonio sobriæ carnis acquirant; etsi sensu lubrici, tamen quo minus turpes, aliquanto excusabiliores habentur. Cum autem venena mentis, et contagia corporeæ obscenitatis sensum omnem vigoremque confundunt (35); atque animus incerto lubricus motu, malitiæ fetidus atramento, crudelitatis furore succensus, etiam corporalibus flagitiis incitatur, avarus quoque affectus impatiens mediocrium facultatum, luxuriæ cupiditate, effundendique præcipitatur in facinus appetendæ salutis alienæ; tunc magnum est diluvium omnibus pariter ingruentibus passionibus, tunc se insipientia, injustitia, temeritas, improbitas, perfidia de superiori parte tanquam cataractæ mentis videntur effundere. Inde erumpunt de corporis fonte terreni libido, temulentia, luxuria, postremo diversorum criminum prolapsiones, quæ penitus et corporis robur et vigorem mentis effeminant.

CAPUT XV.

Per arcam a foris clausam et in aquis fluctuantem, corpus hominis corio tectum et variis motibus agitatam; per quindecim aquæ cubitos queis montes superabantur, humanos sensus : denique per mortem omnis carnis, animæ passionibus corruptæ interitum adumbrari; superbos autem præcipue delendos cum justus interim, extinctis pravus motibus, in corpore quasi incorporeus remaneat.

50. *Et clausit Dominus a foris arcam* (Gen. vii, 16). Sermo manifestus est secundum litteram. Claudenda fuit arca, et tuto sepienda munimine; ne eam vaga diluvii fluentia penetrarent. Altioris quoque sensus non incongrua interpretatio, si corpus humanum cui arca hæc quæ describitur, figuratur, septum corio iudicemus a frigore æstuque defendi, quod artifex Deus ad omnium membrorum protectionem naturalibus vestivit exuviis, et quodam circumfuso induit operimento,

(34) Omnes omnino edit. cum mss. Torn. ac Vat., et luxuriæ vacat, ut fragilitas. At mss. Corb., Colb. et Maz. cum Latini conjectura, luxuria vacat; et Corb. cum eodem Latin., ut frugalitas.

(35) Edit. omnes, virorem. Mss. contra cum Latino, vigorem.

ut neque frigore congelascant, nec æstivo calore solvatur.

51. Exundavit igitur aqua, et levavit arcam, et ferebatur super summum aquarum. Non immerito exundavit aqua, quando cœli cataractæ apertæ sunt, et de terra rupti sunt fontes aquarum et flumina. Quod magna emphasi dictum est. Ubi enim eruptio, ibi irrevocabilis effusio sit necesse est; nec retineri facilis ingentium prolapsio fluentorum. Manifestum est igitur quod scriptum est. Verum si altius spectandum putes, caro nostra diversis agitatur et freti modo fluctuat passionibus, quibus huc atque illuc tanquam super undas molestiarum suarum nunc fame, nunc siti, nunc cupiditate, nunc gaudio, nunc dolore jactatur.

52. Illud quoque non prætermittendum arbitror, quia Scriptura non præteriit, quantis numero **249** cubitis aqua super terram fuerit; quindecim enim cubitis super excelsos montes aquam fuisse dixit. Simplex itaque intellectus patet. Allegoria autem quinque sensus complectitur, qui sunt in corpore nostro velut excelsi montes, qui hanc carnem passionum obumbrant, et plerumque incursantur bestiis, et exagitantur condensa et opaca eorum. Unde et Dominus per nationum credentium fidem veniens ad Ecclesiam suam, venit a Libano sicut ait Habacuc (36) propheta dicens: *Dominus a Libano veniet, a monte umbroso et opaco (Habac. III, 3)*. Ecclesia quoque venit a Libano, sicut habent Cantica canticorum. Ita enim legimus: *Ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano. Transibis et pertransibis a principio fidei, a cubilibus leonum, et montibus pardorum (Cant. IV, 8)*, quo gentiles populi, qui velut bestialium passionum graves patiebantur incursus, nunc altitudine fidei, et sublimitate devotionis meant. Per hos igitur montes Christus advenit, comprimens evangelicis disputationibus feroces istius corporis motus, atque illam altitudinem cordis, et se extollentem superbiam obedientia et humilitate sui destruens: meritoque fructus mansuetudinis ferre cœperunt, quos ante gravium diluvia passionum subruerant. De numero autem cubitorum sic quidam ante nos æstimaverunt, quod quinque sensus triplicem collectionem habeant; eo quod visus visibile videt, et auditus audibile audit, et odoratus odorabile odoratur, et gustus gustabile gustat, et tactus quod **D** tangendi substantiæ subjacet (37), tangit. Ideo quinque sensus tripliciter æstimati sunt, vel secundum illud: *Scribe tibi tripliciter (Prov. XXII, 20)*. Ego tamen commodius puto illud, ut sensus terreni hominis atque animalis et spiritalis accipiam, quos illa diluvii fluenta transcenderint.

(36) Hæc verba, *sicut ait Habacuc*... usque ad illa, *sicut habent Cantica*, auctoritate mss. omnium Gallicanorum, restituimus, cum prius in edit. omnibus desiderarentur.

(37) Rom. edit., *quod tangibili materiæ subjacet*.

(38) Et t. aut., *arida incuriæ siti evirata*. Rom.

A 53. Merito mortua est omnis caro quæ movebatur. Quod et secundum litteram liquet, et proprie ac naturaliter carnis corruptelam indicio procellosæ commotionis expressit. Commotio enim vitiosa non est nisi per affectus corruptionem. Movet enim voluptates caro, et ipsa voluptatibus commovetur. Talis autem commotio corruptelam creat. Causa ergo corruptelæ commotio istius mundi est, per quam anima uniuscujusque degenerat. Cum enim vitiosæ passionibus mentem movent, corruptela generatur; cum excitant studia virtutum, disciplinæ profectus est. Omnis igitur qui erat in arida, mortuus est: nec enim poterant non mori quos tanti diluvii unda demerserat. Hoc secundum scriptum seriemque verborum. Cæterum si allegoriam quæras, non dubium est quia exemplo ligni aridioris quod simul ut lambere cœperit, ignis exurit: ita anima nisi diversarum humescat rore virtutum, poculo quodam irrigata sapientiæ, et fonte justitiæ, atque irriguo castitatis, tanquam arefacta radice vitali, cupiditatem deflagrat incendio, vel profluvio carnis illisa procumbit. Unde semper epulari debet animus honorum operum cogitationes, **250** ut prudentiæ succo mens inebriata pinguescat; quo non facile diluvii corporalis cedat injuriæ, atque arido incuriæ situ evirata (38) moriatur. Ideoque nos admonet Dominus a fonte sapientiæ non recedere, pocula virtutis haurire; ne quis sole iniquitatis areseat, et procellam persecutionis sustinere non possit (*Baruch. III, 10 et seq.*). Scriptum est enim: *Quod si in humido hæc faciunt, in arido quid fiet (Luc. XXIII, 31)*.

C 54. *Delevit*, inquit, *Deus omne quod erat super faciem terræ (Gen. VII, 23)*. Scripti evidens explanatio. Allegoria autem expositam nobis declarat superbiam, quæ se extollit in hac terrena fragilique substantia, et immemor divinorum, humana despiciens, ipsum arrogantis viri habitum incensumque deformat. Quales describit Isaias Judææ filias, oculorum micantes nutibus, et alia se cervice jactantes (*Isa. III, 16*). Sunt enim hujusmodi erigentes supercilia, inflato corde, elato pectore, cervice resupina: qui solum quidem vestigiis pedum perstringant, toto autem se librent corpore, et inani suspendant examine: in priora gressu procedant, ad posteriora verticem reclinantes: cœlum spectent, terram autem fastidiant, tanquam cervicis dolore sufflxi, ut eam inclinare non possint. Hos igitur delevit de libro vitæ Deus dicens: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur (Luc. XIV, 11)*: nec inter merita sanctorum commentis adhærere facit cœlestibus (39).

55. Omnibus igitur qui extra arcam fuerunt,

et Vat. cod., *arida incuriæ situ evirata*. Alii denique mss., *arido incuriæ situ evirata*; Maz., *eviscerata*.

(39) Id est, commentariis cœlestibus sive, ut paulo ante dixerat, *libro vitæ*.

interemptis, *derelictus est Noe solus in arca cum iis qui cum ipso erant* (Gen. vii, 23). Non indiget interpretatione sermo simplicior. Concurrit intellectus cum littera. Altior autem et interior significatio demonstrat justum virum, amatoremque sapientiæ, tanquam arborem fructuosam, interneccatis quæ escam ejus solebant arrodere, comam obumbrare, coarctare processus ramorum, velut exsortem irrationabilium passionum solum remansisse cum suis. Sui autem sunt (40) puræ animi disceptationes, quæ virtuti adhæreant. Et bene addidit in arca remansisse, quasi vix credibile amputatis corporalibus passionibus videretur eum adhuc versari in corpore; quo licet jam terrenis careret contagiis, incorruptam licet, corporis tamen adhuc substantiam reservabat: et velut incorporeus in corpore, superferebatur diluvio, non absorbebatur; corpus quidem gerens quasi in arcæ positus interno, sed qui corpus ipsum, insuperabilis passionibus, quasi incorporeus, in medio tantorum motuum gubernaret.

CAPUT XVI.

Cur dictum sit: Memor fuit Dominus Noe, nulla ejus uxoris ac filiorum ejus facta mentione. Cur item bestiarum prius quam jumenta nominata sint; et qualis spiritus super terram inductus, ut aquæ cessarent.

56. *Memor fuit Dominus Noe, et bestiarum, et jumentorum* (Gen. viii, 1). Moventur plerique qua causa non dixerit Scriptor, quod etiam uxoris **251** et filiorum Noe memor fuit Dominus, cum bestiarum et jumentorum fuerit memor. Sed cum dixerit quod Noe memor fuerit, in auctore et præ-
sule domus necessitudines ejus reliquas comprehendit. Simul exprimi videtur quidam reliquarum consensus necessitudinum. Etenim cum omnes invicem sibi chari sunt, una est domus; cum autem discrepant, separantur et scinditur in plures domos. Ubi ergo charitas, ibi senioris nomine de quo pendent cæteri, domus omnis significatur; ut si quis arborem dicat, utique comprehendit et ramos: si quis ramum nominet, etiam fructu qui in eo sunt, pariter uno atque eodem sermone complectitur.

57. Nec illud otiosum quod primo dixit, quia memor fuit Dominus Noe, deinde bestiarum, postea jumentorum, hoc est, cur non ea animantia quæ mitiora sunt, post hominem nominavit, sed ferociora. In quo videtur illa esse ratio, ut ea quæ ferociora erant, utriusque partis vicinitate mansuescerent. Quod videtur etiam in illo versu poetico declarari: *κακὸς δ' ἐς μέσσον ἔλασεν* (Homerus, *Iliad.*) Hinc enim etiam poeta usurpavit, ut dispositionem dimicaturi ita ordinaret exercitus; quo inferiores collocaret in medio, quo magis hinc inde a fortioribus juvarentur, et

(40) Rom. edit., *Sui autem sunt juris*. Male; hic enim *sui* idem significat, atque familia Noe, ut patet ex antecedentibus.

dimicationem utriusque partis assumerent. In his scriptis series manifestatur. Altiore autem sensu certum est quod justus in medio habet non in parte cogitationes cordis sui: et quoad carpit hanc vitam habeat necesse est in corpore tanquam in illa arca bestias graves. Nulla enim mens est, nulla anima, quæ non recipiat etiam malarum motus agrestes cogitationum. Itaque insipientis anima ferinos acuit motus, atque adolet venena serpentum: sapientis autem vigor mitigat et coercescit.

58. *Et induxit Dominus spiritum super terram, et cessavit aqua* (Gen. viii, 1). Non puto hoc ita dictum, ut spiritus nomine ventum accipiamus. Neque enim ventus poterat siccare diluvium. Alioquin cum mare ventis exagitetur quotidie, exinaniretur profecto. Nam quomodo non evacuaretur mare ventorum vi, cui cessisset toto diffusum orbe diluvium usque ad Herculis, ut aiunt, columnas, et mare Magnum tectis montium excelso-
rum verticibus exæstuans? Spiritus igitur divini virtute (41) invisibili diluvium illud repressum esse non dubium est, cælesti operatione, non flatu. Unde scriptum est: *Omnia a te expectant, ut des illi cibum in tempore: aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum convertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ* (Psal. ciii, 27-30). Est ergo Spiritus cujus operationi cedere universa videantur, in quo cæli ipsius virtus sit, sicut scriptum est: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6): qui Spiritus est creator universorum, sicut etiam Job dicit: *Spiritus divinus qui fecit me* (Job. xxxiii, 4).

252 CAPUT XVII.

Clausos aquarum fontes et cataractas indicare causas erroris ad animæ sanitatem esse recidendas: dinumerationem temporis quo sedit arca, initio anni, id est verna tempestate, cœpisse ac desiisse diluvium, iisdemque numeris crevisse et decrevisse: ostium arcæ reseratum, mentem per sensus naturam contemplando ad cognitionem Dei pervenire: demum emissionem corvi, culpæ depulsionem ex anima ad quam extinctis passionibus non revertitur.

59. Nunc consideremus quid sit quod ait Scriptura divina: *Clausi sunt fontes aquarum, et cataractæ cæli* (Gen. viii, 2). Nec obscurum arbitror. His enim causis minuitur diluvium quibus crevit. Erupti erant fontes aquarum, apertæ fuerant cataractæ cæli, ut undique influentibus aquis terra inundaretur. Debuerant claudi ea ex quibus diluvii origo manavit, ut ejus inciperet esse defectus. Hoc littera sonat. Subtilior autem interpretatio exprimit, eo quod diluviùm animæ vitio mentis

(41) Omnes edit., *Spiritus igitur virtute*. Omnes mss... *divini virtute*.

et luxuriæ corporalis influxerat, ut malitia passioni, passio malitiæ misceretur: ingrediente medico Dei Verbo ad visitationem animæ quæ diutina ægritudine laborabat disceptationum improbitate, et passionum acerbitate, prius debuerunt causæ ægritudinis amputari. Principium enim medicinæ est causas languoris incidere; ne diutius ea quæ nocent, ad incrementum ægritudinis ministrentur. Quod nos etiam lex docet; cum enim steterit lepra, ut jam non diffundatur, tunc ait mundam esse lepræ stationem quamdam et mansionem (*Levit. XIII, 5 et 6*). Quidquid enim præter naturam movetur immundum est. Hæc igitur est animæ sanitas, hæc salubritas mentis, ut affluentia cesset erroris, sistatur culpa, ne serpat. Cessante incentivo culpæ atque delicti salus tuta est, atque inoffensus vigor animæ se refundit.

60. *Et sedit*, inquit, *arca septimo* (42) *mense, septima et vicesima mensis* (*Gen. VIII, 4*). Nisi diligenter intendas, etiam secundum litteram difficilis loci istius comprehensio est. Et primum omnium cavendum, ne quem septimi mensis repetitio crebra perturbet. Sic enim scriptum est, sexcentesimo anno secundum Hebraicam veritatem, mense vero primo (43), septima et vicesima die mensis cœpisse diluvium: centum quinquaginta diebus fuisse infusionem aquarum, sedisse arcam in monte septimo mense, septima et vicesima mensis; postea minui cœpisse aquas, misericordia Dei, centum quinquaginta diebus diminutionem aquarum factam, postea apparuisse capita montium: deinde post quadraginta dies aperuisse ostium arcæ sanctum Noe, dimissum corvum non revertisse, dimissam columbam revertisse vacuum, iterum post septem dies (44) dimissam revertisse cum ramo olivæ, tertio post septem dies dimissam non revertisse, tunc advertisse Noe quod aqua omnis recessisset. Ac sic annus conclusus 253 ostenditur sexcentesimo primo anno Noe, in secundo anno septima et vicesima mensis (45). Quod igitur ad explanationem apertam pertinet, eodem mense atque eodem die restituitur æqualitas terræ post diluvium, quo corrupta est incipiente infusione diluvii. Veris enim tempore omnis ager viret, et terra parturit fructus. Tunc incipiunt gemmare arbores, germinare fructus (46). Divitem ergo reformavit Dominus et

(42) Cod. Maz. in glossa et manu recentiori quater *secundo*, et semel *secundi*, ubi in textu cum aliis mss. et edit. habet *septimo et septimi*.

(43) Mss. Corb., Long., Colb. et Maz., *sexcentesimo anno, mense septimo*. Edit. et alii mss. ut in textu, nisi quod Rom. pro *septimo*, reposuit *secundo*. Et Valc. utrumque habet, nempe *mense secundo, septimo mense*, etc. Unde valde suspicamur voces *secundum Hebraicam veritatem*, ex conjectura in alios mss. et inde in editiones irrepsisse. Fate-mur autem non videri absurdum fecisse, qui reposuerunt, *mense vero secundo*; ut intelliges cap. 14, n. 48 et hoc ipso cap. columna sequenti. Alioquin minus sibi constaret Ambrosii supputatio. Sed in numeris scribendis quam facile labantur

A restituit qualitatem. Mense igitur secundo, hoc est, aprili (primus enim mensis martius est quo habet justus natalem, quando noctium dierumque æqualitas æstimatur, hoc est, octavo, ut Romani putant vel, ut alii, quinto Kal. April.); mense, inquam, secundo, hoc est aprili, septima et vicesima mensis, cœpit diluvium. Ver igitur initium anni æstimatur, non secundum usum temporis, sed secundum naturæ prærogativam; ut quia tunc spes anni inchoat, et incipit se fructus ostendere, tunc videatur anni esse principium. Septimus autem mensis secundum numerum is qui September dicitur, computatur; quia etsi a septembri mense annus videatur incipere, sicut indictionum (47) præsentium usus ostendit (tunc enim seminum jactus), vere tamen ex quo plenior gratia se incipit demonstrare, ex eo anni origo subducitur; et ideo qui alia ratione primus putatur, diversa æstimatione septimus habetur. Tunc ergo sedit arca, hoc est, in mense septimo, septima et vicesima mensis super montem quadrati (48). Ex illo minui diluvium cœpit. Simul considera quia eisdem numeris quibus aliqua incipiunt, resolvuntur: ut diluvium cœpit secundo mense anni, septima et vicesima mensis: centum quinquaginta diebus influxit diluvium, centum quinquaginta diebus aliis cessit diluvium: quadraginta diebus nimia vis cœlesti imbre et fontium eruptione exæstuavit, quadraginta diebus aliis exactis postquam visa sunt capita montium, undecimo mense (49) primo die mensis, dimisit corvum sanctus Noe: ita constat, eodem numero quo cumulatum est, diluvium esse imminutum. Unde docet nos Scriptura ordinem esse servandum.

61. Quod autem ostium sit arcæ quod aperuit justus, secundum corporis rationem supra dictum est. Secundum altiorem autem interpretationem illud dicendum videtur, quod corporis sensus velut ostiorum similes habentur. Per hos enim tanquam per ostia ingreditur in nostram mentem velut quædam sensibilibus comprehensio. Ergo mens nostra per hos sensus respicere videtur, et maxime per visionem, quæ omnibus sensibus corporis præstabilior æstimatur; quia domestica est luminis, et per eam aspicientes cœlum, terram, maria, solem quoque, lunam, et stellas quibus axis ornatur,

D librarii, nemo nescit.

(44) Mss. quinque probatiores restituunt, *post septem dies*; quæ verba in aliis, atque in edit. desiderantur.

(45) Rom. edit. et ms. Torn., ad marginem, *in secundo mense*.

(46) Rom. edit. *germinare arbores, germinare fructus*.

(47) Vide quæ dicuntur tom. II, in epist. *ad episc. Æmiliæ*.

(48) Rom. edit., *super montem Ararat*.

(49) Ita mss. quinque, ac edit. Am.; Vat. autem, et aliæ edit., *exactis visa sunt capita montium: undecimo*, etc.

intelligimus Deum esse operatorem mundi atque A rectorem, nec sine auctore Deo tantorumque operum conditore hæc potuisse fieri credimus, aut posse consistere.

62. Per hanc igitur fenestram corvum primum **254** justus emisit. Quærenda causa, nec tamen latet quantum ad litteram pertinet; quia plerique quasi annuntium futurorum corvum æstimant, et voces ejus observant, volatusque rimantur. Sensus autem altior significat quod mens justus (50) quando mundare se incipit, quæ tenebrosa sunt, et immunda, et temeraria primo a se repellit. Siquidem omnis impudentia, atque culpa tenebrosa est, et mortuis pascitur, sicut corvus: lumini autem vicina virtus quæ mentis puritate et simplicitate resplendet. Et ideo tanquam emittitur et fugatur culpa, et separatur ab innocentia, ut nihil remaneat in viri justis mente tenebrosam. Denique egressus corvus non revertitur ad justum; quia fugitans omnis culpa est æquitatis, nec probitati videtur et justitiæ convenire. Denique evasisse se credit injustus tanquam de vinculis, cum justus ab ejus se consortio separaverit, diluvii cujusdam et corruptelæ familiaris, ut corvus qui cum siccitatem terræ nusquam inveniret, non reversus est, sed remansit (51).

63. Considerandum etiam quare non regressum dixerit corvum, *donec siccaret aqua a terra* (52) (*Gen. viii, 7*), quasi vero postea sit regressus. Sed hæc locutio familiaris est Scripturæ divinæ. Siquidem et in Evangelio habes scriptum de sancta Maria, quod non cognoverit eam Joseph donec peperit filium (*Matth. i, 25*), cum utique nec postea cognoverit. Deinde quæ est locutio ista, ut diceret, *donec siccaret aqua a terra*, non terra ab aqua? Et quidem usus loquendi etiam hoc habere consuevit: tamen nonnulli ante nos æstimaverunt, eo quod immoderata quædam videatur vis exprimi passionum ac locutionem verborum; quia turbidis passionibus ac procellosis consummatur anima, deficientibus autem et velut arescentibus virtutem resumat. Non redit igitur culpæ species in animam justis, quasi siccam et mortuam derelinquens, et cui jam nocere non possit.

CAPUT XVIII.

Ut corpus malitiam, sic virtutem columba exprimit. Ad hanc recipiendam semper justam esse paratum ostendit Noe; idemque columbam septem aliis diebus retinens patientiam in corrigendo necessariam docet.

64. Nec illud vacuum, quod postea columba dimittitur. Malitiam etenim simplicitas, et culpam virtus resolvit. Malitia igitur amat diluvium, et consortium justæ mentis refugit, et quasi desolata, et sine aliqua statione remanet nullam habens cum

(50) Edit. omnes, ac mss. duo, *quod omnis justus*. Alii, ut in textu.

(51) Post vocem *remansit*, additur in Rom. edit. *donec siccaretur aqua*; sed nulla alia edit. vel mss. suffragante.

(52) Edit. Rom., *donec siccaretur aqua a facie*

A virtute communionem. Virtus autem redit amans justorum consortia, et largiendæ familiarior utilitati, quæ conferat salutaria, et cavenda ea quæ sunt nocitura, commoneat: sicut columba dimissa cum videret cessasse aquam, regressa est tanquam plena justitiæ; ut ei a quo missa fuerat, nuntiaret quid adhuc cavere deberet, atque exspectando fructu meliore postea potiretur. Quod **255** autem columba non inveniens requiem suam regreditur ad eum, manifestum indicium dedit per hujusmodi aves quantum intersit inter malitiam et virtutem, exprimi. Siquidem corvus ante dimissus, cum aliquando videretur amplius exundare diluvium, visus est locum invenisse residendi. Et certe non est hujusmodi corvus ut aliæ aves quæ in aquis conversationem habere consueverunt. Cum ergo corvus ubi remaneret invenisse videatur, columba autem non invenerit, evidens ratio est altiore interpretatione signari, quia malitia inquietis passionibus et cupiditatibus quibus corrumpitur anima, se miscere consuevit, et quasi cognatis et domesticis delectatur, ibique commorationem suam locat: virtus autem prima statim specie visionis offensa regredi festinavit ad mentem animamque justis, quod illic diversorium sibi tutissimum sit locatum; eo quod alibi tanquam columba, ita hujusmodi virtus stationem tutissimam invenire non possit. Tarde enim inter astutias istius mundi, et sæcularium fluctus cupiditatum, portum solet invenire simplicitas.

65. Itaque sicut justitia (53) velut visendi gratia progressa paulisper, ad mentem optimam redire festinat, nec longius discedit a justo: ita etiam justus et studiosus virtutis, ubi virtutem appropinquare cognoverit, gremium suæ mentis expandit. Quid enim sibi vult quod vir, studiosus virtutis Noe extendens manum suscepit eam, et introduxit ad se? Quod etsi secundum litteram planum videtur, non tamen facile colligas nisi viri sapientis tibi nota sit consuetudo, qui velut speculatrice virtute utitur, et ei explorandorum negotiorum gerendorumque prærogativam quamdam videtur committere. Ea ergo virtus expendit naturas, ut si quæ earum sibi videtur committere profectum, ei possit adjungere. Communis enim quædam est bonitas sapientiæ et liberalis et larga utilitatis; ita ut quas morigeras sibi cernit, associet: ubi autem proposito suo viderit aliquorum recalcitrare naturam, velut ad hospitium familiare sibi revolat et recurrit, quam sapiens et industrius tanquam manu quædam mentis festinat excipere, omne cor aperiens suum quo etiam eam absentem tenebat. Nunquam enim potest sapiens exsors esse propriæ virtutis.

66. Quid præterea sibi velit quod tenuit septem terræ, ut etiam infra. Aliæ vero edit. et mss. magno consensu, *donec siccaret aqua a terra*. Ubi subauditur *se*, ellipsi familiari apud Latinos.
(53) Mss. Corb. et Long., *sicut virtus*. Colb., *sicut justus*. Male.

diebus aliis columbam, et iterum emisit eam; nisi ut advertas quod bonum sapientis, optimumque propositum semper sibi etiam alios adjungere studet, errantes emendare, corrigere vagantes? Si quem in principio resilire conspexerit, tamen commutandi ejus et corrigendi non desperet profectum. Sicut enim bonus medicus, etsi tempus medicinæ non sit, tamen visitationis speculam ante præmittit; deinde non negligit justæ expectationis excubias, et paulisper passionibus cedens, opperitur facultatem medendi, quæ cum fuerit oblata, suum non intermittit officium: ita ergo et sapiens verbis ac disputationibus, **256** tanquam medicus medicamentis, contrarias curare desiderat passiones. Et quia in omnibus remedio divini favoris utendum est; ideo septem expectavit dies (*Gen. viii, 12*) quibus mundus omnis describitur absolutus et operatori requies ministrata (*Gen. ii, 2*), ut ex illo auctore omnium sumeretur disciplina operationis humanæ.

CAPUT XIX.

Columba quare dicatur ad vesperam regressa cum olivæ ramo in ore: item unde aquas defecisse Noe cognoverit: tandem cur eadem columba post dies septem tertio emissa non reversa sit.

67. *Regressa est igitur columba ad vesperam, habens folium oleæ, et ramum in ore suo* (*Gen. viii, 11*). Non otiose posuit et vesperam, et regressam, et habentem oleæ folium, et ramulum in ore suo, ut non fugitantem virtutem arbitraris profectus futuri, si quos possit acquirere; neque rursus tanquam sine lumine eam fuisse cognoscas, et quibusdam tenebris occultam, sed diurno candore fulgentem expectasse usque ad occasum diei, et sic ad eum regressam, apud quem etiam vesperi tenebras habere non posset. Folium quoque quod secum detulit, etsi breve illud folium detulisse videatur, spem eorum quos sui pœniteret erroris, etsi non magnam, aliquam tamen significavit. Folium enim sine virgulto esse non poterat. Ergo quasi germinantis correctionis (54), licet non magnum aliquod, tamen vexit insigne et folium oleæ, in qua arbore oliva generatur, ex qua oleum conficitur, quo materiale hoc lumen fovetur, et tenebrarum fugatur obscuritas. Quid autem magis quam lumen familiare virtuti est? Folium ergo et ramulus insigne est correctionis; correctio autem quasi radicem sui pœnitentiam habet, quæ pœnitentia non potest in turbidis, sed in iis qui spiritalem jam sermonem acceperint, germinare. In ore quoque non frustra ramulus oleæ videtur esse delatus, eo quod virtus et sapientia in sermone sui habeat claritudinem, et ipsa statim specie lumen ejus

(54) Edit. omnes et cod. Vat., *corruptionis*. Sex mss. melioris notæ, *correctionis*, seu *correctionis*.

(55) Sic mss. Corb., Long., Torn., Colb. et Maz., cum edit. Am. et Era. At Vat. cod. cum edit. Gill. et Rom., *doctrinam virtutis*. Item paulo post ubi edit. et codices duo, *commissum disciplinæ*, Corb.,

A effulgeat, maxime cum pacifica loquitur; quoniam hunc quoque ramulum pacem petentes præferre consueverunt. Tulit ramulum, eo quod simplicitas puritate ac sinceritate semina quædam auribus nostris utilitatis infundit: et bonæ doctrina virtutis (55) aut ad industriam provocat, et invitat ad præmium bonæ sibi conscium disciplinæ, aut gerendæ pœnitentiæ et sequendæ conversationis (56) cupiditatem injicit peccatori.

68. Unde et præterea cognoverit sanctus Noe quia defecerit aqua a terra, sicut scriptum est (*Ibid.*), considerandum videtur. Primo omnium secundum litteram, quia potuit intelligere utrum siccum an humidum folium esset allatum. Deinde quoniam non est hujusmodi columba, ut possit fructus latentes sub aqua eruere. Sed utrum illud folium ante diluvium fuerit exortum, an tempore diluvii, contuendum est tibi. Si ante diluvium, vir justus gavisus est fructum de veteri **257** semine aliquem reservatum, et inde collegit misericordiæ insigne divinæ, quod jam diluvium removisset, quæ fructum demonstraret, cui non potuissent nocere diluvia. Si diluvii tempore natum est folium, advertit utique justus nova semina misericordiæ fructificasse cœlestis, ut radices arborum viverent, et quasi resumpta anima fetus germinarent vetustos, atque in assuetos partus redirent, quorum indicium præmissa folia demonstrarent.

69. Sed hoc alta potius interpretatione collegit, quia Dominus Deus noster, quamvis acerbis iniquitatis nostræ offensus esset erroribus, tamen antiquæ nobis prosapiæ patriæque virtutis semen aliquod vel exiguum reservaret, ne penitus operis et creaturæ suæ omne circa humanum genus amputaretur insigne. Unde et Isaias ait: *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes essemus* (*Isa. i, 9*), in alterius nomine civitatis exprimens cæcitatatis indicium, in alterius sterilitatem. Ita enim lingua patria Chaldæi nuncuparunt Sodomam et Gomorrhā, cæcitatem et sterilitatem significantes. Meritoque Dominus in hujusmodi specie civitatum amputavit magis humana vitia, quam puniendos homines judicavit (57).

70. Tertio dimittitur columba post septem dies, atque eadem non regreditur. Unde consideremus, ne id quod supra diximus inveniatur esse contrarium. Si verbo quidem columba, opere autem virtus non revertitur ad justum; ergo destitutus est justus, et defraudatus munere suo? Nequaquam. Nunquam enim vir hujusmodi a virtute disjungitur, nec cum ex ore emittit justitiam, disputatio-

Vat. unus, et Long., *consciū disciplinæ*.

(56) Rom. edit., *sequendæ conversionis*, commodo quidem sensu: sed ea lectio nullo nec mss. nec edit. confirmatur.

(57) Vat. cod. et edit., *indicavit*. Corb., Long., Val., Torn. et Maz., *judicavit*; Colb. vero *indicavit* an *judicavit* habeat, haud facile sit statuere.

nemque alterius virtutis inducit, virtute se exuit, et imitanda aliis æquitate dispoliat: sed vice solis alios illuminat, cum radios suæ lucis emittit. Ignis nempe calefacit appropinquantes, ita ut calorem naturæ suæ ipse possideat. Numquid deficit lux diei, cum totum mundum illuminat claritate? Habet inoffensum cursum suum, illibatamque naturam. Sic et ista in columbæ specie virtus cum adhuc ferretur diluvium, secundum avem tamen in terris, secundum virtutem in hominum passionibus revertitur ad justum; quia in iniquorum pectoribus virtus ut posset hæere, non potuerat invenire. Et ideo in illo secundo diversorio sui regrediens hæret atque requiescit. At vero ubi deferbuerint diluvia passionum, et auditi verbi compertæque doctrinæ plurimi studuerint esse consortes, jam non unius patrimonium, sed commune bonum esse incipit disciplina virtutis, et tanquam sapientiæ poculum hauritur a plurimis qui ante scientes bibere noluerunt, sicut nunc fervent diluvia in pectoribus Judæorum; et cum aqua cælestis doctrinæ exundet, potus exuberet, non putant esse potandum. Evangelium legitur, virtus exit de sermone **258** cælesti, tractat sacerdos in Ecclesia. Sed ne forte intra arcam positus solus non possit audiri, interdum et egressus Ecclesiam, ubi Judæus occurrerit, monet, exemplum affert cælestium Scripturarum. Claudunt aures, ne vel invitos fons abluat, et verbi Dominici humor aspergat. Si qui vero crediderint, currunt ad fontem, doctrinam expetunt, insinuari sibi Evangelium concupiscunt, nec satiantur assiduitate potandi. Ita fonte sapientiæ certatim repleti desiderant, quem ante fugere gestiebant. Quem fontem? Audi dicentem: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* (Joan. VII, 37, 38).

CAPUT XX.

Quod alio die imminuta aqua, alio siccata terra memoretur, eo significari justum Noe in duabus generationibus primum fuisse. Per denudationem arcæ abdicationem corporeæ delectationis exprimi. Quare primus vel secundus mensis, verni temporis dies dictus. Postremo difficultas de folio reperto dissolvitur.

71. In primo et sexcentesimo anno vitæ Noe, primo die mensis imminutam aquam dicit a facie terræ; in secundo autem mense, septima et vicesima die mensis siccata terram esse commemorat. Quid sibi vult illa adjectio de aquæ imminutione (58), cum supputata ratio superior annum conclusisse videatur, qui annus a secundo mense

(58) Rom. edit. totum hunc locum contra mss. et aliarum edit. fidem ita mutavit: *anno Noe primo mense imminutam... septima et decima die... commemorat septima et vicesima mensis aperuit Noe arcam. Quid sibi vult illa adjectio primi mensis de aquæ, etc.*

(59) Ad emendationem hujus loci mss. et edit. anl. conveniunt præterquam in una vocula: namque ubi edit, habent *eo ordine*, mss. omnes legunt

A incipit, et in secundum mensem anni alterius usque progreditur? Nisi forte hic justis formam declaratam velimus accipere: ut primus annus is fuerit, quo cœpit diluvium, post sexcentimum scilicet annus primus (59); primus iterum annus et primus mensis post sexcentimum annum, quando imminuta est aqua a facie terræ: eo quod justus in peccatorum generatione quæ propter delicta deleta est, virtute primus erat, et in secunda generatione, quæ cœpit post diluvium, et ordine, quia primus secundæ generationis fuit, et merito primus evaserat. Recte enim ei honor defertur qui et primæ generationis primus fuit et posterioris principium; qui meruerit et de illa evadere, et isti ad seminarium propagari. Cum enim alii deperissent, solus, vitæ egregiæ merito et prærogativa virtutis apud Deum dives, non est expertus malitiæ corruptelam, per quem factum est ne totum corpus generis humani vel abolitum videretur in terris vel a Dei abscissum gratia relinqueretur.

72. *Et denudavit, inquit, Noe tectum arcæ* (Gen. VIII, 13). Cum arcam sicut supra interpretati sumus (supra, c. VI), pro specie corporis acceperimus, quid sit denudari corpus intelligamus, secundum altiore scilicet sensum. Cæterum liquet quemadmodum arca potuerit aperiri secundum litteram. Quid igitur tectum humani corporis sit quod clausum in diluvio **259** fuit, nisi forte delectationem accipiamus, quæ operiebat hoc corpus nostrum, et quasi tegebat per illum Adæ errorem? Et eo maxime tectis similis æstimatur; quia sensus omnis in capite, inde delectatio quæ corpus omne subjectum habebat. Sed ubi mens justis viri sobria atque integra a corruptione diluvii, divinæ cognitionis inflammata desiderio, exsilire atque evolare voluit in superiora, detexit omnia quæ erant impedimento, et speciem voluptatis, quæ quodam operimento cæteras tegebat partes corporis, redoperuit ac retexit; ut non solum corpus a servitio dominatricis ignobilis liberaret, verum etiam ea quæ erant incorporalia comprehenderet; quæ enim non videntur æterna sunt. Et ideo justus quem non videbat Dominum requirebat, corruptelæ exsors, cupidus æternitatis.

73. Quod autem ait primum mensem vel secundum, eumque esse verni temporis diem, habes et alibi dictum: *Hic mensis primus erit vobis in diebus anni* (Exod. XII, 2). Qui enim in gratia primus post periculum, hic recte prærogativam primi mensis accepit.

74. Nec te autem moveat quod diximus supra folium in ramo repertum post diluvium potuisse *et ordine*. Quædam autem edit. Paris. ita præferant, *sexcentimus scilicet annus; primus iterum annus et primus mensis post sexcentimum annum; cætera ut in textu: quædam vero præter descripta verba post vocem diluvium, infra positam ita prosequuntur: Eo ordine primus fuit. Recte igitur primus ei honor defertur, quia et primæ generationis primus fuit qui evaserat, et posterioris principium, qui meruerit isti ad seminarium. etc.*

generari (supra, cap. xix): etsi sub aqua plerumque herbæ soleant germinare: tamen ut scrupulus omnis possit auferri, quid magnum si Deo jubente, uno die quo imminuta fuerit aqua, statim germinavit et terra, cum idem sit fructuum reparator et conditor, atque operis sui usum non fuerit oblitus? Denique habes et in Genesi statim quod jussit ut terra herbam pabuli germinaret, et lignum fructiferum cum fructu suo, et statim ejecit terra herbam pabuli, habentem semen secundum genus, et lignum fructiferum (*Gen.* 1, 11, 12), et ille dies unus fuerit, quo hæc Deus jussit aut fecit. Ergo beneficii sui Deus non immemor, immemor autem nostræ iniquitatis, opus suum ejusdem (60) quæ cepit temporis quantitate reparavit.

CAPUT XXI

Cur Noe ut exiret ex arca Dei præceptum expectaverit. Quomodo per ordinem quo idem cum suis ingressus atque egressus describitur, abstinentia generationis nec non ejusdem usus designetur? Demum quid ille ordo spiritali intellectu nos edoceat?

75. *Et dixit Dominus Deus ad Noe: Exi de arca tu, et uxor et filii tui* (*Gen.* viii, 15, 16). Itaque recedente aqua et siccata terra exire potuit Noe de arca. Sed justus nihil sibi arrogat, sed totum se divino committit imperio. Et maxime qui cœlesti fuerat ingressus oraculo, cœleste debuit, ut egrederetur, expectare responsum. Verecunda enim justitia est: quia inverecunda iniquitas quæ usurpat indebita, nec reveretur auctorem.

76. Nunc quæramus qua ratione quandiu ingrediebantur in arcam hic ordo fuit ingredientium, ut primo ipse ingrederetur et filii ejus: deinde ejus uxor et uxores filiorum ejus: quando autem exierunt, commutatum sit. Nam scriptum est: *Exiit ipse, et uxor ejus, et filii et uxores filiorum ejus* (*Ibid.*, 18). Et littera quidem significat in ingressu **260** abstinentiam generationis, in ingressu generationis usum. Tunc enim pater cum filiis prius introivit, et filii cum parente, et postea uxor ejus, et filiorum ejus uxores, id est, non commiscetur sexus in introitu, commiscetur in egressu. Aperte igitur velut ordine ipso ingressionis vocem quamdam justus emittit, tempus illud non esse concubitus, neque deliciarum, quo omnibus immineret interitus. Unde in Evangelio Dominus ait (*Luc.* xvii, 26, 27), reprehendens quod temporibus Noe manducarent et biberent, uxores ducerent et filias nuptui traderent: et ideo propter intemperantiam eorum supervenisse diluvium. Mœroris igitur tempus illud, non lætitiæ erat. Et inde justus consortio non delectabatur uxoris, vel filii justipetebant copulam conjugalem. Quam enim indecorum, ut quo tempore viventes morerentur, tunc perituri generarentur? Postea autem recte ad seminarium cæterorum successit (61) usus et cura conjugii, cum diluvium recessit. Itaque non viri

(60) Sic mss. Vat., Corb., Long. Alii vero et edit., *memor autem nostræ iniquitatis, opus suum ejusdem.* Cod. Maz., *eadem qua cepit, etc.*

A cum viris, sed feminæ cum viris exeunt: ut virilis in se interdicta permistio, permessa autem virilis et feminei legitima sorte conjugii copula videretur.

77. Sensus autem altior hoc habet: ubi periculum est, viriles quædam et fortiores disceptationes menti adhæreant, et eo se mens quasi quamdam tueatur sobolem filiorum, quo tempestatibus et gravioribus passionibus acies quædam virilis occurrat. Decurso autem periculo, nihil obest si molliores cogitationes validioribus copulentur; non ut effementur a mollioribus fortiores, sed ut molliores sensus velut quibusdam virilibus roborentur, cum omnia nostra ad virtutem, justitiam, integritatem, fortitudinem dirigantur, et quodam usu seminarioque virtutum creari atque adolescere possint validiora consilia. Non est igitur utile, cum vitiorum aliqua confusio est quæ mentem occupet, serere aliquas cogitationes, atque generare et parturire mentem. Cum autem compressæ fuerint cupiditates, et mens requieverit, tunc seminario quodam disceptationis accepto, virtutes possunt et bona opera germinari.

CAPUT XXII.

Qua de causa Noe aram injussus Deo ædificavit; quidve Deo, et non Domino: quare etiam holocausta e bestiis ac volatilibus mundis obtulerit; et quid sit quod ait Dominus; Recogitans non adjiciam maledicere terram, etc.

78. *Et ædificavit, inquit, Noe aram Deo* (*Gen.* viii, 20). Qua ratione supra Dominus admonuit quæ faceret, et fecit Noe omnia: hoc autem quod non admonitus est fecerit, fortasse requiratur. Sed utique Dominus non debuit quasi aværus mercedem gratiæ postulare, et justus eam intellexit veram actionem gratiarum esse quæ non juberetur, sed deferretur. Itaque nec dilationem passus est. Etenim grata animi virtus passionem dubitationis excludit: qui autem debitum gratiæ ut a se exigatur expectat, ingratus est. Quod autem *ædificavit, inquit, Deo, et non dixit Domino, sed Deo; secundum nominis interpretationem, 261 non coacta videtur hæc actio esse gratiarum quasi Domino; sed virtus justipetebant morigena et grata quasi Deo. Quod imperiale est sequestravit; quod beneficii nominavit.*

79. *Et sumpsit a bestiis, et a volatilibus mundis; et obtulit, inquit, holocausta* (*Ibid.*). Littera evidens est quod ea quæ incontaminata sunt, debemus offerre, in quibus affectus reluceat offerentis. Altior autem interpretatio hoc habet, quod bestię mundæ videntur sensus esse sapientis; volatilia autem intellectus, qui sunt longe subtiliores atque leviores.

80. Nunc vero consideremus diligentius quid sit quod ait: *Et dixit Dominus Deus: Recogitans non adjiciam maledicere terram propter opera hominum; quia permunet cor hominis diligenter super mala a*

(61) In omnibus edit. desideratur verbum *successit*, quod ex cod. Corb., Long., Colb. et Maz. restituimus.

juventute (62) (*Ibid.* 21) Non ergo adhuc percuteret omnem terram sicut fecit, omnibus diebus terræ. Etsi vindicaverat in hominum genus; tamen cognoverat quia vindicta legis ad timorem proficit, et cognitionem doctrinæ, magis quam ad naturæ commutationem, quæ corrigi in aliquibus potest, in omnibus mutari non potest. Vindicavit ergo Dominus, ut timeremus; pepercit ut reservaremur. Et vindicavit semel ad exemplum timoris, pepercit in reliquum, ne dominaretur semper amaritudo peccati; simul quia si quis peccata cupiat sæpius vindicare, asper magis quam censorius habetur. Ideoque dicit Dominus: *Non adjiciam ultra maledicere terræ propter opera hominum*, id est, quia pietatem suam circa universitatem hominum voluit declarare, et tamen securitatem et negligentiam quamdam mentibus humanis auferre non debuit, in paucos vindicat, plures reservat. Deinde cum dicit: *Non adjiciam* (63), ostendit quod allevet magis ærumnas hominum quam ingravet, sciens quod penitus peccata hominum auferri non queant. Tanquam in proverbio: Si quis reti subtili haurire cupiat aquam, sic qui malitiam ex pectoribus hominum conatur auferre.

81. *Non adjiciam*, inquit, *maledicere terræ propter peccata hominum: quia permanet sensus hominis diligenter super mala a juventute* (64). Vide quomodo studiose nos delinquere Deus significet, dicendo permanere super mala sensum hominis diligenter: quo dicto significare videtur diligenter cor hominis ad peccata propendere, et inesse principali nostro lubricum delinquendi, et quod pejus est, studium non desse. Ideo enim ait, *diligenter*, quasi solliciti simus, ne immunitas culpæ nobis possit obrepere. Deinde non in unum malum dixit, sed *super mala*. Et, *a juventute*, addidit: ex illa enim ætate crescit malitia, licet alibi legerimus quod non sit sine peccato nec unius diei infans (*Job* XIV, 4). Sed et infantia sine peccato non sit propter corporis infirmitatem, diligentia autem et studium peccandi incipiat a juventute; ut puer quasi infirmus peccet, juvenis tanquam improbus, qui studiose cupiat peccata **262** committere, et in criminibus gloriatur. Apud plerosque enim innocentia pro ignavia, et culpa pro laude habetur. Ita se luxuria et deliciis et adulteriorum affectibus juvenes jactare consueverunt. Crescit ergo cum ætatibus culpa. D Omne igitur genus hominum jam non consumendum declarat, cum dicit: *Non adjiciam per-*

(62) Rom. edit. sola, *ex adolescentia sua. Non ergo adjiciam percutere omnem carnem sicut, feci, omnibus diebus terræ.* Cum mss. consentit Nobilius in hunc locum, nisi quod paulo superius interpunctionem sic putat esse restituendam: *Et dixit Dominus recogitans: Non adjiciam*, etc. Quod Hebræo melius respondere asserit.

(63) Edit. Rom., *Non adjiciam percutere omnem carnem.*

(64) Ita mss. et priscae edit. magno consensu. Edit. Rom., *Non adjiciam*, inquit, *ultra maledicere*

cutere omnem carnem: sed in parte vindicta servatur.

CAPUT XXIII.

Quod ait Dominus: Semen et messis, frigus et æstus non requiescent, ad litteram et moraliter explicatur.

82. Quid sit etiam quod ait: *Semen et messis, frigus et æstus, hiems et æstas, die et nocte* (65) *non requiescent* (*Gen.* VIII, 22). Secundum litteram significat permansura manentibus secundum institutionem Domini, et statum suum temporibus incorrupta futura animalia, vel nemorosa omnia. Nam cum corrumpuntur tempora, corrumpuntur etiam illa quæ temporibus suis quæque gignuntur. Si autem confusio sit temporum, quomodo possunt confusione facta etiam ea quæ sunt gignentia permanere? Ergo tempora sunt quæ aut corrumpunt aut reservant, prout ipsa sui habuerint qualitatem. Ideoque annus ex contrariis ducitur, vere, autumno, æstate, hieme, sicut harmonia cantilenæ permistis gravibus et acutis videtur consistere. Sic ergo et mundus iste ex contrariis continetur, aere et terra, igni et aqua. Nostra quoque corpora frigore et calore, humore et siccitate, quemdam naturæ ordinem servant. Nam si naturalis ordo ac mensura confunditur, tunc necesse est sequatur interitus. Ergo certum ordinem temporum Dominus, remota confusione diluvii, ad perseverantiam mundi promittit futurum.

83. Altior autem sensus hoc habet, ut per semen intelligamus principium, per messem intelligamus finem. In utroque salutis est causa. Alterum sine altero imperfectum est; quia ubi principium est, finis quæritur, nec potest esse sublato fine principium, et finis in principium recurrit. Ergo semper in eadem recursurum dum in hoc mundo est, genus memorat humanum, ut cum incipit annus, finiatur: cum finitur, incipiat, non medio mundo tempore resolvatur. Ita et mens quando aliquid videtur incipere, ad finem usque contendat, et operis sui terminum quærat. Quando finit aliquod opus, non quasi consummato opere ferietur (66): sed in alia recurrat opera, et semper incrementa virtutis exerceat: quando quidem videt quod in fructus suos semper terra revocetur (67), qui diversi aut vere et æstate, ut in partibus Orientis, aut æstate autumnoque nascantur, ut in partibus Occidentis.

84. Alio tempore terrarum seminaria partus suos

terram propter opera hominum, quia permanet cor hominis diligenter propter mala ex adolescentia sua.

(65) In sola Rom. edit legitur *dies et nox.*

(66) Omnes edit. et plures mss. *opere finiatur.* Elegantius Corb. et Long., *opere ferietur.*

(67) Ita sex mss. et edit. Am. ac Era. At in aliis legas, *terra renovetur.* Iterum hoc eodem loco Vat. cod. habet, *qui diversi vere et æstate, autumnoque nascantur, alio, etc.*

edunt: alio autem tempore fructus arborum car-
pimus. Dividui ergo fructus sunt necessarii, **263**
et voluptuarii: necessarii ex seminibus terrarum;
at vero ex arborum fructibus voluptuarii. Itaque
corpus nostrum tanquam vere, hoc est, aere, cibo
pascitur naturali, 'Αέρ (68) autem Græco nomine,
ver latino dicitur. Ideo Scriptura de partibus Orien-
tis, et maxime Ægypti per quam transivit Hebræus,
vel ex partibus Phœnicie sumpsit exemplum. Ani-
ma autem voluptuariis, hoc est sapientie fructibus,
alitur: cui iterum, ut corpori nostro contrarium
frigus et æstus, ita timor et iracundia videntur ad-
versa. Sed quia in corpore est, necesse est et iracun-
diam habeat et timorem, nec potest sine hac esse cor-
poreæ necessitate naturæ (69). Et ideo mens sapien-
tis moderamina justa dispensat: ne iram et timo-
rem permisceat, et fiat confusio quædam in animo
illius atque diluvium.

85. *Die quoque et nocte quod ait, per diem intel-
ligis illuminantem virtutem, per noctem recogno-
scis tenebrosam insipientiam. Itaque et in timore
tanquam in frigore potest esse illuminans virtus.
Similiter et iracundiam potest reprimere tempe-
rantia; ut in timore aliqui non penitus resolvantur,
et magis timorem dirigant ad opera virtutis. Verbi
gratia, si persecutor insistat, ut plus Deum timeas,
et perpetua magis supplicia, quam præsentia putes
esse vitanda, quæ dum times, accendaris ad glo-
riam, perfidie iratus et sceleri. Rursus iracundia
successus divino commotionem timore modereris.*

CAPUT XXIV.

*De prærogativa potestatis hominibus in cætera ani-
malia per benedictionem qua Noe cum suis dona-
tus est, divinitas attributa. Et quomodo intelliga-
tur Dominus eisdem hominibus in escam dedisse
omnia reptilia, cum eorum quædam venata sint.*

86. *Et benedixit Dominus Noe et filios ejus, di-
cens: Crescite et multiplicamini, et replete terram,
et dominamini ejus: et timor vester et tremor erit
omnibus bestiis terræ, et omnibus avibus cæli (70),
et in omnibus quæ moventur super terram, et in om-
nibus piscibus maris (Gen. ix, 1 et 2). Hæc præroga-
tiva potestatis in cæteris animalibus videtur ho-
minibus attributa et in superioribus partibus. Sed
eo loco ubi dixit quod Deus hominem fecit, dicitur:
Masculum et feminam fecit eos, et benedixit eis di-
cens: Crescite et multiplicamini, et replete terram,
et dominamini ejus, et potestatem habete super pisces
maris, et volatilia, et bestias terræ, et reptilia (Gen. i,
27-28). Quod eo admonui, ut intelligas geminam*

(68) Vocem 'Αέρ cum edit. superiores, Latinis,
mss. autem partim Latinis, partim confusis chara-
cteribus exhiberent, qui ultimas edit. Paris. cura-
vere, sensum minus assecuti reposuere: Aer autem
Græco nomine, vel Latino dicitur. Male. Illic siqui-
dem ἀέρ per metathesim ponitur pro ἄερ, verum
tempus. Nisi scribere malis per contractionem ἤρ,
quod apud auctores frequens occurrit.

(69) Ita emendavimus mss. subsidio. Hic enim
edit. exhibent magno consensu, in corpore est, et
iracundiam habet et timorem, nec potest sine hac esse
in corpore necessitate naturæ.

(70) Hic a mss. in eo tantum recedunt edit. vet.

A hominis generationem expressam: unam secundum
imaginem Dei, alteram secundum figmentum de lu-
to terræ. Denique illa creatio hominis de luto terræ
videtur esse facta post mundum, postquam requie-
vit Deus ab operibus suis. Sero quodammodo terre-
næ statuæ figmentum (71) gignitur. **264** *Non erat
pluvia super terram, nec homo terram operabatur
(Gen. ii, 5). Tunc de limo terræ finxit Deus hominem,
et insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ et factus
est homo in animam viventem (Ibid. 7). Ille autem
sexto die, quasi perfecto numero quo omnia conclu-
sa sunt opera Dei, quasi perfecta operatione con-
stitutus homo secundum imaginem Dei est, cui
etiam iste comparatur qui in diluvio justus inven-
tus est. Et ideo supra terrena omnia eum constituit
Deus, sicut et illum ad imaginem Dei factum, quia
uterque a terrenis vitiis temperabat (72). Ille qui
ita generatus est, ut nihil terreno deberet contagio:
iste qui et in periculis fuerat approbatus, et exami-
natus in passionibus, et repertus quod in confusio-
ne non fuisset obnoxius passioni (73).*

87. Altior autem sensus habet quod justus ma-
gnitudine et multitudine virtutis augetur, atque do-
ctrina; et replet terram, quasi cor quoddam in quo
sit receptaculum intelligibilium. Ita nihil vacuum
sapientie esse patitur, quod insipientia possit inva-
dere. Domitis igitur non solum terrenis omnibus
passionibus, sed etiam sensibus corporalibus, be-
stias quoque sibi quodam terrore subjicit et timore
in quibus species videtur inesse malitiae atque feri-
tatis. Immitis enim et agrestis est omnis malitia,
et inflatur aërio quodam tumore. Nec illud obscu-
rum, quod reptilia quædam lethalium quamdam
habent speciem passionum, a quibus venenum quod-
dam menti videtur infundi. Omnibus ergo his im-
perat justus quibus non commiscetur: sed coercet
ea, si mens ejus non delectatione, non cupiditate
ducatur, non tristitia et timore frangatur; non
etiam luxuria atque deliciis tanquam lubricum et
caducum vitæ hujus agat cursum, sed continentia
et temperantia abigat a se vir sapiens hujusmodi
passiones.

88. Sed quia subdidit statim: *Omnia reptilia quæ
sunt viva, erunt vobis in escam (Gen. ix, 3); ne
forte te moveat quia ante de reptilibus diximus ve-
nenatis, cognosce alia esse reptilia venenata, alia
mansueta. De mansuetis igitur reptilibus accipe,
quæ etsi non omnia ventre et pectore repunt sicut
colubri, tam exiguos tamen pedes habent, ut repere*

quod omittunt: *bestiis terræ, et omnibus avibus cæli,
et in omnibus.* Edit. autem Rom. totum locum con-
cinnaverat in hunc modum: *timor vestri, et tremor
erit super omnes bestias terræ, et super omnia vola-
tilia cæli, et super omnia quæ moventur super ter-
ram, et omnes pisces maris, etc.*

(71) Ms. Long. et Vat., terrenæ substantiæ fig-
mentum.

(72) Edit. omnes ac mss. non pauci, quia utrum-
que a vitiis terrenis temperabat. Mss. Corb. et Colb.,
quia uterque, etc.

(73) Mss. Corb., Long. et Vat., obnoxius confu-
sioni.

magis quam ambulare videantur. Ergo venenatorum reptilium similes immundas in corpore accipe passiones (14), mansuetorum autem decoras. Omnis enim affectus qui est præter deformis delectationis illecebram, passio quidem est, sed bona passio. Cupiditas mollior, et ira, et timor, hæ noxiæ animæ passiones sunt; affectus autem innoxii, passiones bonæ sunt. Et his vivendi quidam nobis usus ministratur, et causa: harum cibo utimur ad vitæ gratiam, harum epulis delectamur.

265 CAPUT XXV.

An oleribus magis quam carnibus vescendum Dominus præceperit; et quemadmodum nos munierit Moyses contra opiniones philosophorum de anima quorum varia placita deferuntur: item qua ratione sit distinguendum inter animæ partem rationalem et sensitivam; quidve anima sanguis dicatur.

89. Quid est etiam quod ait: *Sicut olera pabuli dedi vobis omnia* (Gen. ix, 3)? In quo et ii qui simpliciter intelligunt, ut non expendant sermonis examen, non nobis videntur esse contrarii. Sunt enim qui putant quod olera ad escam nobis Dei nutu attributa videantur, quos his magis quam carnalibus epulis uti debeamus: ego autem libenter his acquiescerem, ut generi hominum, ad parcimoniam magis et temperantiam, olerum usus inolesceret; nisi viderem ab his qui non libenter accipiunt, posse referri mihi quia non omnia olera escæ hominum inveniantur accommoda. Deinde quia non omne hominum genus sapientiæ et continentiae amore ducitur, ut continentiam sequi possit. Et ideo quod generale præceptum est, ad portiunculam paucorum hominum derivare non possumus, omnibus enim hominibus hoc præceptum datur.

90. Ideoque consideremus quid dixerit: *Sicut olera*, inquit, *pabuli dedi vobis omnia*, non olera omnia dedi vobis ad escam. Utantur igitur qui utuntur carne, tanquam oleribus, non ad distentionem, nec ad arvinam corporis (75), quam epulæ carnis facere consueverunt. Sed quemadmodum et olera non omnia ad escæ usum habilia sunt, ita etiam non omne vivum reptile accommodum ad usum epulandi. Siquidem ab omnibus venenatis abstinere debemus, licet huc quoque processerit luxuria, ut magis delectationi consulat quam periculo, et in plerisque resecto quod dicitur venenatum naturaliter inesse, reliquam partem ad cibum vindicet; quæ etsi non plena periculi, tamen vicina periculo est, et corruptela aliqua necesse est in totius succum se carnis infuderit. Plerique etiam sagittis venenatis transfigunt cervos et hujusmodi velocia animalia, et postea resecta quadam parte membrorum, reliquo corpore ad cibum utuntur.

(74) Ita cod. Vat. et Maz. cum edit. Mss. vero Corb. et Colb., *similes in mundo corpore passiones*. Long. melius, *similes immundo corpore passiones*.

(75) Mss. Corb., Valc., Colb. et Maz. cum quibusdam Paris. edit., *ad ruinam corporis*.

(76) Hic aliquid omissum esse vel cæco pateat. Vide quæ in admotione de hoc diximus.

91. Quod autem ad altiorem sensum pertinet, hoc est, unde magis dictum est quod irrationabiles passiones ita debeant menti sapientis, ut olera rustico esse subjecta; atque ita his utamur tanquam reptilibus cogitationibus, ut agricola oleribus, quæ licet obesse non possunt, cibi tamen non habent gratiam fortioris. Generale enim omnibus et commune præceptum, non altiora indicit genera virtutum, quæ utique paucorum sunt. Sed et si quis virtutum epulas fortiores sibi exhibere non possit, hujusmodi tamen habeat passiones, quæ non nocent, sed delectent (76).

92. Ideo in principio sanctus Moyses informavit nos atque intruxit de insufflatione animæ, 266 ut non laberemur opinionibus diversis philosophorum, qui sibi ipsi constare non possunt. Plerique enim varia senserunt, ut Critias et ejus discipuli, sanguinem esse animam dicentes, istam utique animam qua vivimus, quæ est sensibilis, non illam animam quæ rationalis et intelligibilis interioris hominis æstimatur. Hippocrates autem etsi Critiæ non improbabit ingenium, nec disputationem ejus redarguit; tamen sententiæ non acquievit. Aristoteles ἐντελεχείαν dixit (lib. i, de Anima, text. 29 et 30): Ignem alii esse voluerunt. Nos igitur hujusmodi divisionem teneamus; ut separemus quod est rationabile animæ, cujus substantia divinus est spiritus, sicut ait Scriptura: *quia insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ* (Gen. ii, 7). Esse autem (77) in ea nutrimentum quoddam vitale quo hoc corpus animatur, esse etiam delectabile. Illarum igitur et vitalis et delectabilis animæ partium substantia sanguis appellatur a quibusdam, licet etiam Scriptura dixerit: *Anima totius carnis, sanguis est* (Levit. xvii, 11). Proprie igitur animam carnis sanguinem appellavit. In carne enim delectatio et passio est, non mens et ratiocinatio. Tamen si diligenter intendas, hic locus illum explanat. Cum enim hoc loco animam sanguinem dixerit, utique significavit aliud esse animam, aliud sanguinem, ut sit animæ substantia spiritus vitalis: sed ipsum spiritum vitalem non per se tantum et sine sanguine usum afferre vivendi, sed commisceri sanguini; quia sunt quæ vocantur arteriæ velut receptacula spiritus, quæ non solum aerem purum amplectuntur, sed etiam sanguinem, sed minorem longe sanguinis portionem. Germina enim cum vasa sint, aliud est venæ quæ φλέψ Græce appellatur, aliud arteriæ. Vena plus habet sanguinis, quam spiritus, hoc est φλέψ: arteria minus habet sanguinis, multo amplius spiritus. Jam temperatio pro diversitate naturæ est hominum singulorum.

(77) Edit. quæ Romanam secutæ sunt, reposuere partim, *Est autem... est etiam*; partim... *Esse autem... est etiam*. Sed vet. omnes cum mss. utroque loco legunt *esse*: ubi aliquod e verbis superius positum, nimirum *voluerunt*, vel *teneamus*, mente supplendum.

93. Altior autem sensus delectare te debet, qui significat sanguinem animam ideo dictum, quia sanguis calidus et ignitus est, sicut est virtus. Quicumque igitur studio fuerit virtutis accensus, et vaporem laudis assumpserit, omnes delicias ventris excludit. Ea igitur cogitationum quæ sunt carnalia atque terrena, in virtutis, inquit, ardore positi rejicietis, quasi inhabilia spiritali cibo. Non enim carnem manducabat, hoc est, terrenum aliquod cogitabat, qui dixit: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est* (Joan. iv, 34), studia hominibus virtutis inspirans, et cupiditatem divinæ cogitationis infundens. Ergo terrenæ cogitationes et infirmæ, quasi eviratæ et sine usu sanguinis habentur. Et ille eviratus dicitur, qui sanguinis plurimum amiserit, etenim sanguinis effusione frigescit. Quisquis igitur diligens virtutum est, cibos ablegat et rejicit corporales, nisi quantum scit satis esse naturæ. Quisquis autem negligentior tanquam lubricum et aquosum vitæ istius fuerit cursum secutus, quasi amissis vestigiis in uterum decidit et ventrem. Itaque ea quæ sunt terrena desiderat, **267** cibi cælestis alienus: et qui non possit dicere: *Nostra conversatio in cælis est* (Philipp. iii, 20.) Ideoque ut ad secretos provocaret, ait idem: *Ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis quæ sunt ad corruptelam ipso usu, secundum præcepta et doctrinas hominum quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in observatione religionis et humilitate cordis, non in indulgentia corporis, non in honore aliquo ad saturitatem et diligentiam carnis* (Coloss. ii, 21-23)

CAPUT XXVI

Pejorem bestiis esse qui fratrem, id est, ejusdem naturæ consortem occiderit; majus tamen periculum a fratribus ipsis germanis metuendum: eisque fraternum nomen non abrogari, ut eorum magis gravetur impietas. Unde morale dogma, cuique a propriis cogitationibus ac verbis cavendum. Qualis in fusi sanguinis auctorem comminatio: qui dictum de homine, ad imaginem Dei fecit eum (Gen. i, 27): quidve addita vindictæ causa nos doceat.

94. Denique hunc sensum esse posteriora approbant; sic enim ait: *Etenim vestrum sanguinem, et animarum vestrarum exquiram de omnibus bestiis, et de manu hominis* (Gen. ix, 4). Bestiali malitiæ comparavit, imo etiam acervavit iniquitatem (78) hominis ultra bestiarum feritatem, dicendo: *De manu hominis fratris* (Ibid.). Etenim bestię nihil nobiscum habent commune naturæ, nullo velut fraterno jure devinctæ sunt. Si nocent hominibus, quasi extraneis nocent, Naturæ jura non violant.

(78) Omnes edit., *acerbavit*. Mss. melius, *acervavit*, id est exaggeravit. Et hoc semel monendum, ubi habetur in edit, verbum, *acerbo*, semper fere in mss. legi *acervo*.

(79) Hic magna tum in mss. tum in edit. corruptio. Cod. Corb., Colb., Valc. ac edit. Am., Gill. et quædam Paris., *non cibi tantum, sed singularum domorum*. Mss. Vat., Long. et Era edit., ... *sed singularium domorum*. Aliæ Paris., *non sibi tantum*

germanitatis non obliviscuntur affectum. Ideo gravius homo peccat qui fratri insidiatur: et Dominus severius vindicaturum se esse promisit dicens: Sanguinem hominis de manu fratris ejus exquiram (Ibid.). An non frater est quem rationabilis naturæ quidam uterus effudit, et ejusdem matris nobis generatio copulavit? Eadem enim natura omnium mater est hominum; et ideo fratres sumus omnes, una atque eadem matre generati, cognationisque eodem jure devincti.

95. Ideoque et Dominus fratrem appellavit et eum fratrem a quo sanguis fratris exquiritur significans magis ab his periculum pertimescendum qui fraterno sibi jure sociantur. Hinc etenim insidiæ, hinc pericula frequentiora hominibus comparantur, et ut specialia comprehendamus, quod fratribus specialibus in hæreditatis divisione frequenter odia succrescunt. Deinde si fratri amplius collatum fuerit a parentibus, fratres alii indignantur magis, et gratiam a parentibus collatam parricidio auferre conantur. Ista magis bella suspecta, bella non civium tantum, sed singularum domorum (79). Illos ergo Dominus ad ultionis judicium comprehendit, quos magis insidiaturos sibi esse cognovit.

96. Tertium est quod in eo fratrem dixit, non **268** quod dignus pietatis nomine parricida sit: sed quo magis pietatis gravetur vocabulo, atque inde fiat sceleris incrementum, quo justior sit vindicta scelesti. Ergo Dominus Deus noster ultionem promittit: ut vel sic frangatur metu, qui pietatis est oblitus; et sciat quod etiamsi homines effugiat homicida, Dei tamen judicium non possit evadere, sed majori et æterno supplicio reservetur.

97. Altiore autem sensu hoc intelligimus, non solum ab extraneorum insidiis, verum etiam a nostris, hoc est domesticis cogitationibus (80), nobis cavendum. Deinde observandum nobis non solum a malitia mentis, verum etiam ab ipsis sermonibus nostris. Ideoque ait: *De multiloquio non effugies peccatum* (Prov. x, 19). Ergo hoc significare videtur non solum operis nostri, sed etiam sermonis qui est magis domesticus, rationem Domino esse reddendam. Et ideo diligentius considerandum, ne vel sermone vel opere contrahamus offensam; quia sicut ore confessio fit ad salutem, sic ore fit lapsus ad mortem.

98. *Qui effuderit, inquit, sanguinem hominis, pro sanguine hominis ejus effundetur* (Gen. ix, 6). Non erravit locutio, sed emphasis est, id est, exaggeratio facta verborum est, eo quod is qui effuderit sanguinem hominis (81), ipse quasi sanguis effun-

sed singularium donorum. Locum tamen e cod. Maz. sat bene restituimus.

(80) Edit Rom., *per hoc intelligimus non solum ab extraneorum, verum etiam a nostrorum, hoc est domesticorum cogitationibus*. Sed lectionem nostram magno consensu præferunt mss. ac vet. edit., nisi quod in iisdem edit. vox *insidiis* non legitur.

(81) Ambrosius hoc loco reddit sententiam LXX Interpret. Sic enim illi: 'Ο ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου

detur, quod spem ei posteritatis cripiat; quia sicut sanguis effusus in terram, hac atque illac spargitur, ita impiorum anima corporeæ fragilitatis more solvatur (82); quia et de ruina dictum est mortem ejus esse corruptionem (*Job xxxiii, 28*), eo quod gratiæ cœlestis munere defraudetur, et velut collisa malitiæ scopulis salubritatis suæ corpus imminuat.

99. Movet etiam plerosque quod dixerit: *Ad imaginem Dei fecit hominem* (*Gen. ix, 6*): et non dixerit: *Ad imaginem meam*, cum ipse sit Deus. Sed intellige et Patrem esse, et Filium esse. Et licet per Filium omnia facta sunt, tamen legimus quia Pater, fecerit omnia, et fecerit per Filium, sicut scriptum est: *Omnia in sapientia fecisti* (*Psal. ciii, 24*). Sive ergo Pater dicit, ad imaginem Verbi fecit: sive Filius dicit, ad imaginem Dei Patris fecit. Et ideo familiarem quamdam et domesticam Deo demonstrat hominis esse naturam, id est rationabilis hominis secundum quod ad imaginem Dei creati sumus; eaque causa inultum non esse apud Deum quod in domesticum animal sibi videat crudeliter et impie esse commissum.

100. Causa ergo vindictæ addita facit, ut primum excludamus philosophorum quorundam opiniones, qui negant Deum habere curam super homines: deinde scientes prærogativam nostræ ultionis apud Deum manere, neque in alios committamus quod divino judicio vindicandum sit; neque mortem ipsi vehementius pertimescamus, cum sciamus necati hominis innocentis apud Deum nullum esse contemptum.

269 CAPUT XXVII.

Promittitur diluvium nunquam ejusmodi futurum esse, ut terram omnem corrumpat; idque ad animi passiones traducitur. In arcu qui dicitur ponendus in nubibus, non intelligendam iridem ostenditur, sed divinæ virtutis intensionem ac remissionem.

101. *Non erit, inquit, diluvium, ut corrumpat omnem terram* (83) (*Gen. ix, 11*). Dubium videtur: utrum enim, *diluvium non erit*, intelligendum sit quod diluvium corrumpat terram; hoc enim diluvia facere consuerunt: an vero non erit tale diluvium quo terra omnis corrumpatur, quod posteriora aperiunt, cum dicit omnem terram non corrumpendam? Ostendit enim diluvia quidem esse futura, sed non talia quibus possit omnis terra corrumpi.

102. Sensus autem hoc altior habet, quod jam providentia futura sit Domini, ne tantum sit diluvium corporalium passionum, ut anima omnis intereat. Et quidem non audeo dicere quia videtur Dominus statuere, quod nullius anima possit pe-

ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται. Ubi vocem ὁ ἐκχέων referri ad verbum ἐκχυθήσεται manifestum est. Edit tamen Vulg. sic legit: *Quicumque effuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis illius.*

(82) Ita cod. mss. et edit. Rom. Vet. autem, *a corpore fragilitatis more solvatur.*

nitus interire. Quid enim de parricida dicimus? Quid etiam de homicida? Quid de adultero? Quid de prævaricatore? Quas ei partes animæ ad veniam reservamus? Unde magis illud arbitror quod provocet Dominus Deus, ut etiam si quis leviores alias habeat passiones, non penitus divinam desperet gratiam, nec omnimodis victurum se esse diffidat. Sed etiam si est luxuriosus, nec potest studium vitare luxuriæ, ab adulterio tamen studeat temperare: sit epulandi delectatio, non stuprandi sit. Etiam si nescio quis avarus qui aliena diripuit, ejecit pupillos, eliminavit viduas, vel postea tamen in pœnitentiam regressus restituat quod abstulit. Denique Zachæus ideo veniam meruit, quia non solum restitutum se, sed quadruplum promisit quibus aliqua sustulisset, pauperibus quoque medietatem sui patrimonii donaturum.

103. Consideremus etiam diligentius quid sit, quod ait: *Arcum meum ponam in nube, et erit signum testamenti æterni inter me et inter terram: et erit cum innubilavero nubes super terram; parebit arcus meus in nube, et memor ero testamenti mei* (*Gen. ix, 13, 16*). Non enim sicut plerique arbitrantur, arcum istum dicit quem aiunt homines esse, quo pluviarum signa aliqua declarentur, in quo colores diversi tanquam radiorum solis nunc rutilantium, nunc lumine lucentium clariore figurantur: unde et pluvia futura significatur, eo quod inconstantia quædam serenitatis versicolora specie demonstratur (84). Arcum hunc irim quidam appellant: sed absit ut hunc arcum Dei esse dicamus. Hic enim arcus qui iris dicitur, per diem videri solet, nocte non apparet. Etiam per ipsum diem, si obductus aer tetris nubibus fuerit, nec sic quidem videtur, ni forte cum graviore nubes se cœperint relaxare.

104. Ergo videamus ne quia arcus quo sagittæ jaciuntur, nunc tenditur, nunc resolvitur, quamdam extensionem et remissionem videatur Scriptura 270 significare, per quam neque penitus per nimiam extensionem universa rumpantur; sed sit quædam mensura, et quoddam divinæ virtutis examen. Est ergo virtus invisibilis Dei quæ et specie istius arcus extendendi et remittendi moderatur pro divina voluntate, misericordia, potestate, quæ neque omnia confundi nimia solutione, neque dirumpi nimia irruptione patiatur. Quam ideo in nubibus dicit poni, quia tunc maxime opus est divinæ auxilio providentiæ, quando agmina nubium in procellas tempestatesque coguntur. Ideoque dicit: *Arcum meum ponam in nube*, non sagittam ponam. Arcus enim instrumentum jaculandæ sagittæ est. Itaque non ipse arcus vulnerat sed sagitta.

(83) Mss. et vet. edit. hic consentiunt, nisi quod pro *omnem terram*, recentiores aliquot mss. cum vet. edit. legunt *omnem hominem*. Sed Rom. edit. ita reposuit: *Non ultra erit, inquit, diluvium aquæ* Cæteri ut nos in textu.

(84) Maz. cod., *diversi coloresilla specie demonstrantur.*

Et ideo Dominus in nube arcum magis quam sagittam ponit, id est, non illud quod vulneret; sed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum haberet non soleat.

CAPUT XXVIII.

Enumeratis tribus Noe filiis, generationem Cham ideo prius esse memoratam, ut ejus peccatum amplificetur, et ex eodem profecta impia generatio demonstratur: quod moraliter de mala passione improbæ passionis genitrice intelligendum.

105. Qua ratione autem cum supra tres filios Noe computaverit, *Sem, Cham, Japhet* (*Gen. ix, 18*), hoc loco unius comprehenderit medii filii generationem? Hoc est quod ait: *Cham autem pater erat Chanaan: isti tres erant filii Noe* (*Ibid. 18, 19*). Et maxime cum illi duo justii, iste medius injustus. Injusti ergo prius generatio, quam justorum comprehenditur. Neque enim possumus negare quod scriptum est: sed ad coacervandum delictum ipsius addita ejus est generatio, quia cum haberet filium et pater esset, solus ipse patrem non cognovit, qui magis cognoscere debuisset. Et ideo improbum habere meruit filium, quia improbus fuerat patri. Simul significat ex illo Chanaan Chanaanos fuisse, qui post multas generationes a populo justo oppressi cesserunt in ejus possessionem. Auctorem ergo Chanaanorum Chanaan fuisse manifestum est, qui fuit filius hujus Cham qui impius in patre existit.

106. Altior autem sensus nominum interpretatione signatur. Cham enim *calor* est, Chanaan *turbatio eorum*. Qui enim calet, continuo movetur et perturbatur; ideoque evidentissime declaratur non tam hominem patrem hominum fuisse: sed passionem malam improbæ passionis generatricem; quæ esset a patris moribus, hoc est, ab usu virtutis aliena.

271 CAPUT XXIX.

Quomodo Noe factus sit agricola, quodve inter agricolam et operatorem terræ discrimen: et quomodo carnem suam alter excolit, alter operatur. Quare idem Noe vineam primum plantaverit, id est rem non necessariam, cum fontes ad potum sufficient: cur etiam de illo scriptum: Et bibit de vino (*Gen. ix, 21*): *ubi de gemina ebrietate; ac postremo de gemina unimæ nudatione disseritur.*

107. *Et cepit Noe homo agricola esse terræ* (*Gen. v, 20*). Videtur quidem prima specie Adæ illi qui de terra factus est, comparari Noe vir justus; quia et de illo scriptum est quod de paradiso ejectus cœperit operari terram (*Gen. iii, 23*): de isto quoque quoniam egressus ex arca factus sit agricola. Et propemodum in utroque præcesserat quædam forma diluvii, quia et Noe post diluvium, et Adam post mundi constitutionem secundum figmentum corporis (85). Nam ut mundus fieret, congregata est aqua in unam congregationem, ut

(85) Ita mss. et vet. edit. Rom. vero, *Noe post diluvium vixit, et Adam corporis formatus est.*

(86) Edit. omnes, et mss. aliquot, *quærit e terra, iste quasi boni fructus capit gratiam disciplinæ.* Corb. vero, Long., Colb. et Maz., ut nos in textu.

A videretur terra quæ ante non poterat per aquarum confusionem videri. Ergo sicut ille primigenes magister terram videtur operatus, ita etiam egressus ex arca Noe seminationis et culturæ auctor est factus. Hæc putantur similia: sed si verba consideres quæ jam vim sensus altioris exprimunt, aliud est operatorem terræ esse, aliud agricolam. Alius enim tanquam mercenarii, alius tanquam patrisfamilias loco fungitur. Denique Cain, qui fratrem occidit, erat operarius terræ. Et ut scias quia operari terram magis servile quam liberum sit, maledicto parricidalis ejus operatio comprehenditur. Denique scriptum est: *Quoniam operaberis terram, et non augebit virtutem suam dare tibi: gemens et tremens eris super terram* (*Gen. iv, 13*).

B 108. Terra autem caro nostra est quam improbus operatur, bonus autem excolit. Ille quasi mercedem quærat e terra; iste quasi bonæ fructus capiat et gratiam disciplinæ (86); ut magis fructiferum faciat agrum suum, et qui Domini possit respondere culturis, et indulgentiam cultoris ostendat. Operator autem quid aliud nisi escam tantummodo corporis sui quærit, ventris magis usui studens, atque id solum explicare contentus, quod sibi prodesse possit ad victum? Ille vero alius fructuum utilitate pascitur. Quos fructus habeat justus agnoscis. Fructus autem spiritus, charitas, gaudium, pax, patientia, bonitas. Bonus ergo agricola habet continentiam, castitatem, ut si quæ arbores cito curvantur in terram, et effusius germinant, eas velut quadam temperantiæ suæ C falce succidat, ut abjiciant quod infirmum est, germinent quod decorum.

109. Quid est quod justus primum vineam plantat, et non aut triticum aut hordeum? Unde autem vinea post diluvium corruptionemque terræ? Sed de hoc supra diximus (cap. 19 et 20); quia veris tempore etiam corruptarum radices vitium pullulare 272 potuerunt. Unde et illud majore sollicitudine solvendum arbitror, quia justus prius quæ voluptuaria, quam quæ necessaria sunt requirit. Necessarii enim fructus sunt tritici et hordei, sine quibus non possumus vivere, vinum autem voluptuarium, et causa delectationis datum. Quod quia justus est, ideo sibi magis hoc quod secundum erat, quam quod primum est, D vindicavit. Necessaria enim alimenta vivendi Deo detulit, quod erat (87).... Superfluum autem vinum hominibus, et non necessarium.

110. Sed forte dicas ita sine potu non posse homines vivere, quemadmodum etiam sine cibo. Necessarius est ergo potus, sicut cibus: non abnuo. Siti utique necessarius a Domino constitutus: non repugno. Et ideo ad potum necessa-

(87) Manifesta est hoc loco lacuna, sed cui nec mss. nec edit. mederi queant. Putamus tamen eam non male suppleri posse addita vocula *primum*, quam nihilominus inducere in textum ausi non sumus.

rium fontes et flumina convenit derivare, quæ non utique manu hominis effecta, sed Domini Dei nostri jussu et operatione fluxerunt. At ne quia diximas operationem Domini, ad illud retorqueas quod operatio Cain videtur maledictiones habuisse; considera non operationem maledicti nomen accipere, sed quod scriptum est, operari terram. Qui enim operatur terram mercenarius est. Ille autem non mercenarius, sed Dominus, qui ait: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. v, 17). Quid operatur hujusmodi operator? Audi: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est* (Joan. iv, 34).

111. *Et bibit, inquit, de vino, et inebriatus est* (Gen. ix, 21). Non dixit, vinum bibit; neque ustus vinum ebibit; sed *de vino*, hoc est de ejus portione, libavit. Ebriosi est omne absorbere vinum, et intemperantis evacuare quod sumpserit; continenti autem utendum mensura legitima est (88). Ebrietatis itaque species gemina est, una quæ titubationem corpori afferat, atque ejus supplantet vestigia, sensumque perturbet: altera quæ mentem virtutis vaporet gratia, et omnem infirmitatem videatur avertere. Unde Apostolus ait: *Vino modico utere propter frequentes tuas infirmitates* (I Tim. v, 23). Sicut enim isto bibendi moderamine vinum non infirmitati est, sed salutis, atque omnem infirmitatem allevat corporis: ita etiam ebrietas illa præclara omnem infirmitatem carnis excludit, de qua scriptum est: *Et poculum inebrians quam præclarum est* (Psal. xxii, 5)! quæ sit ista ebrietas? *Inebriamini, inquit, non vino in quo est luxuria: sed implemini Spiritu sancto* (Ephes. v, 18), sicut Apostolus dixit. Et secundum litteram igitur cautio est, et secundum altiore sapientis sensum, laudatio est. Cautus est qui etsi nudatur, in domo tamen nudatur sua, ubi operimenta non desint, et quædam tegmina ebrietatis; ut vitia sua norit abscondere.

112. Corporalia igitur nudum corpus tegunt, ut parietes et tecta: animæ autem quæ sint operimenta videamus. Sed tunc operimenta reperimus, si enudationem ejus discussimus. Gemina autem nudatio sapientis. Gemino igitur amictu mens nostra vestitur, si aut peccatum imprudens admisit; hæc est enim enudatio velut **273** ebriæ mentis, ut nesciat quod delinquat, quasi quæ temulentia quadam ignorantie in vitium deducta labatur: aut rursus negligentie et ignorantie somno sepulta errorem suum non nesciat (89). Quæ cum incideremus, imo cum peccata plura inciderimus etiam per scientiam est enim naturalis quædam etiam nostræ infirmitatis ebrietas, ut impetu delectationis feramur in vitium, sicut ple-

rique juvenili accensi calore, aut luxuria et delectatione flammati, aut avaritiæ rapti cupiditate), certe omnibus his medicina quæretur, ut aliquis tegat hujusmodi infirmitatem suam, primum pudore quodam et verecundia: ut etiam si in lubrico sit adhuc positus delinquendi, det tamen emendationis insigne. Etenim plurimum interest utrum peccata sua jactare desideret. In altero enim turpis impudentia, in altero tolerabilis verecundia spem futuræ correctionis ostendit.

113. Alia est autem denudatio animæ, quia velut quamdam sarcinam corporis abjicit atque exiit, sicut sepulcrum quoddam carnis effugiens. Sepulcrum enim patens est guttur hujusmodi hominum, in quo sepulcro velut attumulatur anima delectationibus et cupiditatum passionibus onerata diversis. Exiit igitur se a congestione terrena, et quasi retia quædam circumfusa evadit atque effugit, quæcunque se ab omni nudaverit passionum laqueo, et omnem illam deformem speciem terrenæ labis averterit, ut lucem videat decoris æterni.

CAPUT XXX.

Quare cham tum dictus sit pater Chanaan, cum hic nondum esset genitus; et qua ratione in persona Cham patrem deridentis intelligendum improbos omnes, si bonos viros in culpam incidisse contingat, exsultare.

114. Quæro nunc cur non simpliciter dixerit: *Vidit Cham nudationem patris*; sed: *Vidit Cham pater Chanaan* (Gen. ix, 22)? Utique Chanaan natus non erat: cur ergo nomen addidit filii: nisi ut et vitio auctoris deformaretur hæreditas, et auctor filii nequitia gravaretur? Et pater igitur in filio, et in patre filius redarguuntur, habentes stultitiæ, nequitie, impietatis quoque commune consortium. Nec poterat fieri ut bonum generaret filium, qui ipse bono patri nequam, et filius et naturæ et eruditionis degener exstitisset. Hæc secundum litteram.

115. Quod autem ad altiore sensum pertinet, omnes mores pessimi erroribus delectantur alienis: nec solum erroribus, sed etiam iis quæ ipsis videntur mala esse, etiamsi non sint. Nudum enim Noe se non sentiebat qui amictu erat indutus sapientiæ. Denique nec Adam in paradiso positus nudum se putabat, nisi postea quam prævaricationis commisit errorem. Et redopertus amictu (90) sapientiæ ac justitiæ, mandatorum cælestium prævaricatione nudatus, nudum se vidit, et foliis operiendum putavit. Ridet igitur Cham nudatum patrem videns. Omnis namque **274** improbus quoniam ipse devius disciplinæ est, aliorum lapsus non solum pro sui erroris solatio accipit, quod consortes invenerit culpæ:

(88) Sic mss. Corb., Colb. et Maz. Edit. autem omnes, *continentia autem utendi mensura legitima est.*

(89) Omnes edit., *errorem suum nesciat.* Mss., *non nesciat.*

(90) Mss. Torn. et Valc. cum edit. omnibus, *Et reus amictu*; Corb., Long. et Colb., *Et redopertus*; Maz., *Et recompertus amictu.* Cætera mss. atque edit. propemodum inter se consentiunt.

verum etiam improbo lætatur affectu, tanquam sua ipse delicta correxerit. Mala mens ergo lætatur præter propositum aliquid accidisse sapienti; cum utique corporis lapsus in vitio esse non debeat, etiamsi lapsus putetur, nisi animus quoque inclinetur in culpam. Postremo veniabilia judicentur hujusmodi errata, non odio prosequenda, non habenda ludibrio. Sed mens, ut dixi, improba, cum putat errasse sapientem, insultandum arbitratur ei cujus sibi putat mores esse contrarios, quod peccatum suum velut tacito quodam sapientis testimonio redarguatur; eoque lætandum sibi, quod justo viro nec eruditio ipsius profuerit, nec justitia suffragata sit, nec ea quæ secundum corpus sunt, habuerint prosperos cursus. Hæc enim pro summis bonis apud improbos æstimantur in divitiis aut honore posita, quæ tamen nullum fructum ad laudem virtutis conferunt. Propterea insipientiæ defensores videntur, qui virtutis amatorem prosperorum munere esse fraudatum, qui omne bonum temporalibus magis quam perpetuis æstimandum putant.

CAPUT XXXI.

Sem et Japheth pietas commendatur: et quid sit quod retrorsum dicuntur ambulasse, exponitur. Tum quomodo sobrius factus sit Noe. Denique cur Scriptura, cum prius Cham medium posuisset, eum nunc juniorem appellaverit.

116. Quid est quod *Sem et Japheth imposuerunt vestimentum super humeros suos, et perrexerunt retrorsum, et operuerunt nudum patrem, et non viderunt* (91) *nudationem ejus* (Gen. ix, 33)? Littera evidentem pietatis expressit affectum, quod nudatum amictu patrem boni filii videre caverunt, ne paterna reverentia vel ipso minueretur aspectu. Siquidem etiam tacito vultu pietas frequenter offenditur. Unde etiam Romæ vetus fuisse usus dicitur, ne filii cum parentibus et maxime puberes intrarent lavacrum.

117. Sensus autem altior hoc habet, quia insipiens præsentia tantummodo videt quæ in oculis sunt, futura non respicit, præterita non cogitat. Sapiens autem et præterita recordatur, et futura considerat. Omnis ergo mens sapiens retrorsum ambulat, hoc est, præterita spectat; nec naturæ quodam usu impeditur: nihil vacuum, nihil nudum suorum patitur esse gestorum. Operit quæ aliter gesta sunt amictu quodam et gratia vel præsentis operis, vel futuri, ut nihil indecorum prætereat, nihil inornatum relinquat. Unde et Apostolus superiora obliviscebatur, priora appetebat: sed obliviscebatur, ut absconderet persecutionis errores, ut tegeter superiora delicta, bonisque operibus obumbraret (92). *Beati enim et illi quorum tecta sunt peccata* (Psal. xxxi, 1); id est, si legantur bonis

(91) Edit. Rom., *et facies eorum non viderunt*, etc.

(92) Sic mss. omnes Gallicani et Rom. edit. Vet. autem edit. cum Vat. cod., *bonisque operibus abun-*

factis, et operiantur virtutum sequentibus disciplinis.

275 118. *Et sobrius, inquit, factus est Noe a vino* (Gen. x, 24). Manifestum est ex ebrietate, intercedente somno, sobrios fieri homines: mens autem sobria est, quando et præterita et futura cognoscit. Sobria ergo erat mens justi, etiam quando ebria putabatur. Est enim præclarum poculum inebrians justos. Ille autem vere inebriatus erat, qui ridebat patrem. Qui enim neque præteritam generationis gratiam, neque præsentem reverentiam patris, neque futuram pœnam paternæ injuriæ considerabat, vere ebrius erat; et quod putabat videre se non videbat. Erat in illo profunda cæcitas, qui patrem videre non poterat. Nam si vidisset patrem, non utique risisset. Neque enim ridendus, sed verendus est pater. Multo autem amplius mentem justi insipiens videre non poterat. Quomodo enim videbat, qui in eo putabat ebrietatis (93) errorem, ubi erat perfectus sapientiæ cæterarumque virtutum vapor? Sicut scriptum est: *Vapor est enim virtutis Dei* (Sap. vii, 25). Quando enim mens magis sobria est, quam tunc quando naturam omnium rerum temporumque præsentium et futurorum ita spectat negotia, ut nulla in eo temporalis titubantia ebrietatis appareat?

119. Quæro etiam qua ratione cum ante medium dixerit inter filios Cham, nunc juniorem constituat. Sic enim scriptum est: *Cognovit Noe omnia quæ fecit ei filius junior* (Gen. ix, 24). Numquid ante Scriptura in ordine generationis erravit? Non utique. Quid ergo? Contraria nunc scripta sunt? Non arbitror. Quomodo igitur solvitur, nisi juniorem non ætate, non tempore accipias: sed rudem sensu et in quadam intellectus infantia constitutum, qui provectoris doctrinam ætatis non hauserit, nec perceperit senile consilium? Cani enim quidam sunt sensus hominum. Et ideo inquit: *Cum veneris ad seniorum concilium, claude os tuum* (Eccli. xxxii, 13). Et alibi habet sententia: *Discendum enim tibi prius est, quam loquendum* (Ibid. 18). Aures ergo paratas habe, ut aliquid de sapientium consiliis consequaris. Lingua reprimenda est, auditio præparanda.

CAPUT XXXII.

Cur in benedictione Sem dictum fuerit: Benedictus Dominus Deus Sem (Gen. ix, 26), *et cur hujus servituti non Cham qui peccavit, sed filius ejus addicatur. Ad extremum benedictio Japheth exponitur.*

120. *Benedicens filium suum Sem ait Noe: Benedictus Dominus Deus Sem; et erit Chanaan servus ejus* (Gen. ix, 26). Et Dominum et Deum dixit, et specialiter Deum filii sui cui nomen Sem est; eo quod Deus justorum est, hoc est Deus montium, non vallium, qui gratiam habeant virtutis excelsæ.

daret.

(93) Vocem *ebrietatis* restituimus auctoritate mss. Corb. ac Long., cum in aliis ac edit. omnibus legeretur *dubietatis*.

Deinde qua ratione cum filius ejus Cham peccaverit, non ipsum sed filium ejus servituti addixit? Et fortasse ideo quod pater plus afficitur injuriis filii sui, maxime quarum ipse reus et auctor existat, et vehementius contristatur sui peccati damnationem a filio persolutam, qui non tam suo quam patris merito puniretur. **276** Deinde quia qui doctrinæ paternæ discipulus esset filius, et pessimarum æmulus cogitationum, uno corpore uterque uteretur et mente, eademque malitia. Indifferentem igitur vel paternæ, vel suæ malitiæ filius pretium luit; quoniam improbitatis commune consortium est. Quod igitur pro patris solvit improbitate, sine dubio et pro sua solvit culpæ ejus reus: vel certe diutius pœna producitur, cum etiam ad filium usque pertendit, et successoris afflictio in tempora multa profertur. Hoc secundum litteram.

121. Cæterum non tam hic homines quam mores comprehenduntur, quorum in utroque una natura. Nam Cham calor, Chanaan commotio et inquietudo: qui autem calidus est, utique inquietus atque commotior est. In duobus igitur erat una passio et unus affectus. Itaque cum alter addicitur (94), uterque damnatur.

122. Cum sanctus igitur Noe benedicens filium suum Japhet ait: *Dilatet Dominus Japheth, habitet in domibus Sem, et fiat Chanaan servus ejus* (Ibid. 27); diximus supra Japheth quasi indifferens bonum significari (supr. cap. 2). Indifferentia autem latitudinem habet, quæ est in salute, vigore, decore, fortitudine, divitiis, gratia, nobilitate, amicis, potestatibus, et cæteris. Sed hæc licet indifferentia bona sint, tamen plerisque nocuerunt, qui ea non cum sapientia et justitia possederunt. Multos enim ebrios fecere divitiæ, nobilitas et potestas superbos, pulchritudo luxoriosos, cujus suffragio alienæ mentis corruperint castitatem (95). Ergo pro utentis affectu horum quæ diximus, indifferentiæ sunt, quorum usus aut virtutibus regitur, aut certe sine gubernatione virtutum fraudi esse incipiunt, quæ possunt esse utilitati.

CAPUT XXXIII.

De ccccl annis quos Noe post diluvium vixisse traditur; tum de posteritate Japheth ad litteram ac moraliter.

123. Nunc quoniam post diluvium Noe dicitur (Gen. ix, 28) vixisse trecentis et quinquaginta annis, nequaquam prætereundum putamus. Nam in trecentis crucem Christi significari certum est, cujus typo justus a diluvio liberatus est. In quinquaginta jubilæus est numerus remissionis quo Spiritus sanctus missus a cælo est, gratiam humanis pectoribus infundens. Perfecto igitur numero remissionis et gratiæ justus curriculum vitæ hujus implevit.

(94) Edit. Am. cum Parisinis aliquot ibi habent *adicitur*, ubi aliæ, cum mss., *addicitur*. Melius, hic enim agitur de servitute.

(95) Omnes edit., *cujus suffragatio alienæ mentis*

A 124. De generatione Japheth, inquit, *Rhodus et aliæ insulæ sunt nationum* (Gen. x, 5). Non immerito latitudo dicitur, quando etiam in alteram partem naturæ, hoc est maritimam, generatio ejus processit. Vere enim tanquam latitudo non fuit eo contenta, quod in usum hominibus natura præscripserat, hoc est terræ possessione: verum etiam introgressa est mare, et ad insulas usque processit. Hoc secundum litteram.

125. Secundum altiorem autem sensum, ea quæ extra sunt, quæ dicuntur bona, divitiæ, potestates, **277** honores, quasi diffunduntur latius; nec tantum his contenti sunt divites, quæ in manibus et in conspectu sunt: sed longe lateque diffundunt suas cupiditates, dum aut pecuniarum compendium de ulterioribus quæritur, aut honor a pluribus aut potestas diffusior, aut cupiditas.

CAPUT XXXIV.

Qualis Cham illius improbi filius senior fuerit: et de filio Chus Nembroth gigante et venatore, cujus nomen exponitur, et a quo regnum Babylonis cœpisse memoratur.

126. Nunc quæro qua ratione Cham illius improbi filium seniorem Scriptura fuisse memoravit? Duo genera terræ, unum velut arenosum et pulverulentum, imo, ut expressius dicam, pulvis: aliud genus terræ fructiferum atque fecundum, hoc est, terra solidior et profunda. Quid igitur improbus nisi pulverem generat, ex quo generatio esse non possit? Ideoque Propheta pulverem impiis comparavit dicens: *Non sic impii, non sic; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ* (Psal. 1, 4). Eo quod etiam secundum altiorem sensum infecunda sit impiorum anima, quæ fructus utiles generare non possit.

127. Qua ratione etiam Chus Nembroth gigantem genuerit, qui erat venator ante Deum? **278** Unde dictum est: *Sicut Nembroth gigas venator ante Deum* (96) (Gen. x, 9). Quid igitur aliud pulvis et arena generaret, nisi terrenum hominem: eo quod impius cœlestibus terrena præponat. Gigantes enim fabulæ inducunt adversum supera voluisse pugnare, et terreno ascensu scandendum ad cœlestia putaverunt.

D 128. Altiore autem sensu illud significatur, quod qui terrenas diligit voluptates, eas sequitur, et putat his se posse ad Dei gratiam pervenire, et regnum cœlestis hujusmodi erroribus deferendum, is adversum cœlestia contumaci præliatur affectu. Propterea et in proverbio est de eo qui deliquerit: *Sicut Nembroth gigas venator ante Deum*. Nembroth autem per interpretationem dicitur Æthiops. Color Æthiopsis tenebras animæ squaloremque significat,

corruptit castitatem. Mss. vero ut nos in textu.

(96) Deerrant in cunctis edit. sequentia: *Unde dictum est: sicut Nembroth gigas venator ante Deum; quæ tamen in omnibus mss. reperiuntur.*

qui adversus lumini (97) est, claritatis exsors, te-
nebris involutus, nocti similior quam diei. Vena-
toris quoque usus in silvis, inter feras ac bestias
converstiao ejus. Irrationabilis ergo miscetur irra-
tionabilibus passionibus : et ea quæ sunt malitiæ
agrestis atque præduræ venator hujusmodi explo-

rare consuevit, atque his potiri atque delectari.
Denique Nembrothhujus principium regni Babylon,
hoc est *confusio*; eo quod malitia et potestas non
in simplicitate et puritate, non in distinctione vir-
tutis, sed in confusione vitiorum est.

(97) Edit. omnes, et cod. Vat. ac Torn., *adversus lumen*, Melius mss. Corb., Colb., Long. et Maz.,
adversus lumini, id est contrarius.

FRAGMENTUM LIBRI DE ARCA NOE.

(Citat hoc fragmentum Augustinus duobus locis, nimirum l. II contra Jul., c. 2, et l. IV contra duas
epist. Pelag., cap. 11. Hæc autem verba pertinere putamus ad finem capitis tertii : ut utriusque collatione
quivis colligat.)

Veluti est illud in libro quem de Arca Noe con-
scripsit beatus Ambrosius : Per unum, inquit, Do-
minum Jesum salus ventura nationibus declaratur,
qui solus potuit justus esse, cum generatio omnis
erraret, nisi natus ex Virgine generationis obnoxie
privilegio minime teneretur. Ecce, inquit, in ini-
quitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me
mater mea (Psal. L, 7), dicit is qui justus præ cæteris

putabatur. Quem igitur jam justum dixerim, nisi
horum liberum vinculorum, quem naturæ commu-
nis vincula non teneant. Omnes sub peccato ab
Adam, in omnes regnabat mors. Veniat solus ju-
stus in conspectu Dei, de quo jam non cum exce-
ptione dicatur : Non peccavit in labiis suis, sed pec-
catum non fecit. Huic dic si audes, etc.

279 IN LIBROS DE ABRAHAM ADMONITIO.

Totum operis hujus argumentum tametsi prima ipsa ejusdem verba satis aperte complecti videantur,
tamen cum non omnino suis careant difficultatibus, lectori minime ingratum nos credidimus esse fa-
cturos, si eas ad majorem lectionis facilitatem hic enodare ac evolvere conaremur.

De titulo quidem ita legis (lib. I, cap. 1), *Abraham libri hujus titulus est*. Quibus e vocibus gemina
potest nasci dubitatio. Primum enim cur Ambrosius, *libri hujus*, dixit, *non librorum*? Dividitur certe
commentatio hæc in duos libros ; et divisionem aliquam necessariam esse tum magnum illud utriusque
discrimen clare loquitur, tum sanctus ipse auctor, qui primis eorumdem librorum capitibus lucubra-
tionem suam se partiturum, atque adeo id sibi jam ab initio primi fuisse propositum satis declarat.
Quapropter nobis persuaderetur haud invitis illud operis libro unico ab Ambrosio comprehensum, parti-
bus vero duabus : at illas secutis temporibus librorum vocabulo ab iis qui summopere easdem inter se
discrepare animadverterunt, fuisse inscriptas. Etenim liber primus a Jona Aurelianensium episcopo, qui
sub Carolo Calvo imperatore floruit, in lib. II *De Institut laicali* haud semel nominatur (cap. 2, 4, 5. 29).
et apud Hugonem de Sancto Victore citatus reperitur liber secundus (lib. II *De claustr. anim.* cap. 8).
Alteram autem circa titulum difficultatem movet quod Gratianus (23, q. 5, c. *Dicat*, et 32, q. 2 et 4, etc.),
ac B. Thomas (2-2, q. 66, a. 8, a. 4 ; *ibid.*, q. 154, a. 6 et alibi) aliique nonnulli quæ testimonia ex hoc
tractatu depromunt, ea in libro *De patriarchis* exstare dicunt. Sed a fide neutiquam abhorret auctores illos
in excerptis ac libris suis SS. Patrum opera eo titulo qui tunc temporis usitatioer erat, laudare solitos.
Quamobrem diu antea hanc memorato operi factam inscriptionem jure dixeris. Et forte non alius huic
rei locum dederit, quam Cassiodorus. Cum enim ita loquitur : *Item sanctus Ambrosius De patriarchis*
septem libros edidit, qui multa loca Veteris Testamenti factis quæstionibus suaviter enodavit (*De Instit.*
div. lect. cap. 1), dubium non est quin inter alios libros *De patriarchis* tractatum quoque de Abraham
complexus fuerit. Nec illud cuiquam absurdum videri debet, quando revera sanctus doctor de præcipuis
patriarchis commentationes elucubraverit, quas ipsemet initio libri *De Joseph* recenset, atque inter se
comparat. Ut ut sit, dubitare potest nemo huic ipsi de quo loquimur, operi titulum *De Abraham* indi-
tum ab Ambrosio fuisse, cujus etiam rei ratio hæc ab ipso redditur : *Quoniam, inquit, per ordinem hu-*
jus quoque patriarchæ gesta considerare animum subiit. Quibus sane verbis operis summa quasi oculis
subjicitur. Quocirca illud non alio, quam de Abraham in mss. inscriptum titulo reperire est.

Profitetur quoque sanctus antistes sese ut isti commentationi stylum admoveret, divina auctoritate
fuisse inductum (l. I, c. 1) *Cum Dominus Deus noster, inquit, hunc locupleti benedictionis suæ dote dona-*